

Varpas išeina kas mėnuo.
Parsisiųzdinamoji metų
prekė:
Rusijoje (kuvertuose) 5 rub.
Prūsuoje (Vokietijoje)
ir Austrijoje 4 mk.
Amerikoj ir kitur . . 5 mk.

VARPAS

Atskiro numerio prekė
20 kapeikų.

Apgarsinimai priimami
Varpe po 10 kap.
už eilutę arba jos vietą.

politikos, literatūros ir mokslo mėnesinis laikraštis.

AUŠROS GADYNĖ.

Kelios naujos žinios iš „Aušros“ gyvenimo.

Nežinomas autorius, recenzuodamas „Lietuvoje“ (žr. Nr. 52, p. m.) išleista Tilžėje pernai knygutę: „Tautiškas atgijimas Lietuvių ir kitų jaunų tautų,“ daro keletą trumpų pasergėjimų, kuriuos čia paduodu:

„Aprašyme atgijimo lietuvių, autorius jų atgijimą jungia su pasirodymu pirmo laikraščio „Aušros“. Be abejonės „Aušra“ prisidėjo prie lietuvių atgijimo, bet ją visgi negalima už vienatinę priežastį laikyti. Pasirodymas „Aušros“ buvo tik pasekmė bundančios lietuvių dvasios, be to ir „Aušra“ nebuvo pasirodžiusi; „Aušra“ buvo tik vieta, kur padudę iš miego lietuviai, galėjo savo jausmus išreikšti lietuviškai ir tai prie pagelbos geriau lietuviškai mokančio redaktoriaus. Juk nevisi Aušros darbininkai mokėjo iš pradžių lietuviškai rašyti. Prieš atsiradimą „Aušros“ tilpo maskoliškuose laikraščiuose: „Peterburgskija Viedomosti“, „Viestnik Jevropi“, „Novoje Vremia“, „Golos“, „Porjadok“, „Sovremennaja Izviestija“, net „Varšavskame Dnevnik“ straipsniai apie lietuvių jau lietuvių rašyti; tarp tų yra ir toki, kurie „Aušros“ visai nematė (=nebuvo matę? *V-po Red.*). Taigi lietuvius iš miego prikėlė ne „Aušra“, bet paveikslas kitų tautišku gaivalų Europoj ir šovinizmas maskoliškų valdžiai tarnaujančių laikraščių. Atėjo laikas, lietuviai kėlėsi iš miego. Tas vienog neatima nuopelnų „Aušros“: jos nuopelnai nemaži, bet ji nėra vienatinė priežastis prikėlus lietuvius iš miego; jie pradėjo busti anksčiau, negu pasirodė „Aušra“.

Nors recenzentas, matyt, ir be atydos (mažumažiausiai) skaitė recenzuojamąją knygele,¹⁾ nes sakydamas, jog ji lietuvių atgijimą tejungia su „Aušros“ pasirodymu, daro jai visai ne-

teisingą ir niekuo neparemtą užmetimą (knygutė ima lietuvių atgijimo istoriją kur-kas plačiau ir stengiasi siekti, jieškodama tautiškos lietuvių minties, dar laikus prieš „Aušra“ — teip-pat maž-daug, kaip ir patsai recenzentas daro, o gal dar kiek ir aiškiau!), vienok jo pasergėjimas, kad „Aušra“ nėra „vienatinė priežastis, prikėlus lietuvius iš miego“, nes „jie pradėjo busti anksčiau, negu pasirodė „Aušra“, yra teisingas. Nelaimė tik, kad ta gadyne prieš „Aušra“ mūsų literatūroje tebėra beveik visai nepajudinta, neiširta ir mums beveik visai nežinoma. O ta gadyne apima gana ilgą laiko tarpą (kelis šimtmečius) ir yra labai įvairi ir įdomi. Bešališkas ir visapusiškas tos gadynės apšvietimas parodys mums kuomet-nors (kad bente greičiau!) daug svarbių faktų ir faktorių, kurie veikė ir veikia mūsų gyvenime, privers vienus iš mūsų su didesne ir protingesne pagarba minėti praeitį, o kitus vėl pamokys daug plačiau, giliau ir rimčiau pažiūrėti į ateitį . . .

Bet neskaitant gadynės prieš „Aušra“, mes negalime dar tuo tarpu pasigirti pažįstą plačiau ir artimesnius mums laikus, o pirmų-pirmausiais — pačios „Aušros“ gyvenimą ir jos gadyne, bent faktiškąją jos pusę. Patilpusieji pernai-met trečiam „Varpo“ numeryje straipsniai apie „Aušra“ dar nepakakina mūsų ir palieka daug neaiškių vietų, neskaitant jau visai apleistų tėnai kai-kurių mažmožių iš „A.“ gyvenimo.

Tačiau „A.“ gyvenimas kas-kart labiau aiškinasi ir gal neužilgo taps jis ir visiškai apšviestas, jei ypatos, galinčios prisidėti prie to darbo savo žiniomis, ir toliaus netylės, kaip ligšiol tai darė.

Visa, ką pereitiejį metai mums naujo iš „A.“ gyvenimo suteikė, parūpino dr. J. Basanavycius, kurio apgarsintieji „Vienybėje Lietuvosninkų“ keli dokumentai iš „A.“ laikų daug aiškiau ir plačiau apšvietė kai-kuriuos dalykus.

Pasinaudodamas ypačiai naujomis žiniomis, kurias suteikia tie apgarsintieji dokumentai, aš ir pasistengsiu čia papildyti tam tikrų autorių straipsnius iš „A.“ gyvenimo, kurie jau turi būti žinomi skaitytojams iš pernykščio „Varpo“ (žr. Nr. 3).

¹⁾ Reikia pasergėti, jog Amerikoj tai yra beveik paprasta: knygelė, sakysime, rašo apie *Joną*, o savo atsiliepime apie ją ją recenzentas sakosi išskaitęs joje „daug gerų žinių“ apie *Petrą*! . . . Tokių qui pro quo galima būtų gana daug iš lietuviškųjų Amerikos laikraščių surankioti.

I. „Aušros“ archyvas.

Daugiausiai žinių apie „Aušros“ gadinę galėtų suteikti, be abejonės, geras „A.“ archyvas. Bet ar yra koks jos archyvas, o jei yra, tai kame jis yra? Atsakymą ant šitų klausimų bent iš dalies randame apgarsintoje „Vienybėje Lietuvninkų“ Basanavyčiaus korespondencijoje su Jankumi¹⁾.

Gavęs 1902 metams baigiantis nuo „Varpo“ redakcijos pakvietimą parašyti ką nors sukaktuviniam „A.“ numeriui, Basanavyčius, norėdamas plačiau parašyti apie „A.“ gadinę, kreipėsi 7. XII. 02 į Bitėnus (Prūsų Lietuvoj) prie Martyno Jankaus, prašydamas kuo-greičiausiai atsiųsti jam, jei atsirastų pas jį kokie dokumentai, o ypačiai laiškus iš „Aušros“ gadinės; B-ius tame savo laiške primena Jankui, kad jis da 1884 m. pradžioj buvęs nusiuntęs jam iš Pragos paslėpti visą pundą (Vištaliaus, Mikšo, Dagilio ir daugelio kitų) laišku bijodamos, kad jie kur neišsimėtųjų pas jį, tankiai važinėjant tuomet iš vienos vietos į kitą; tuose laiškuose, sako jis, esą daug svarbaus apie „Aušros“ gadinę materijalo. Pareikalavus B-iuį pirm kokių 9—10 metų sugražinti jam minėtąją korespondenciją, Jankus atsakęs tuomet, kad ji visa supuvusi ir sunaikinta tapusi; dabar štai ką jis jam tarp kito ko parašė:²⁾

„... Per visokas nelaimes nuo Valdžių besislapstant, didelė dalis „Aušros“ korespondencijų bei grometų teip sugedo, jog vos kelinta dalis vartotina beliko, vienok ir tos nesudavadytos, guli po visus pakampius. Neužmiršk, kad visos Aušros korespondencijos buvo apie 10 centnerių, o viskas vienat be jokio pelno spaudė ir kankino tiktai manę ir pastumėję manę į ligynę vargų, iš kuriu nei dabar neišsikapanojau... Nekurius dalykus turiu pasikavojęs ir saugojų, o kuriuose tiktai priekabės susirišimų, mano, su ano lauko reikalais tesiranda, bet tuos neduosiu niekad iš rankos. Dar vis tikiu, jog paspindės geresni laikai ir jį mano šaltą kambarį, ir aš juos pats teip paminėsiu, kad nieks manęs nepaskaitys už prigavėją arba plėšiką, išnaudojantį vienat brolių trusą dėl savo gyvasties palepinimo, kaip Varpas ir Ukininkas kad darie yra. Aš ir to išsiprašau, kad jeigu tiktai sukaktuvių minėtai, tai manęs tenai nepaminėti, nes tenai, taigi Varp. U. ne noriu daugiaus savo vardo girdėti, nei matytie... Rasi tarpe 14 dienu, užbaigia Jankus savo laiška, surinksiu nekurius dalykus, kuriuos gali naudoti dėl anų Schuellerio Varpų...“

Bet praėjo ir ištisas mėnuo belaukiant B-iai siuntinio nuo Jankaus. B-ius nebesulaukdamas jau buvo parašęs ir išsiuntęs „Varpui“ savo straipsnį, kaip tuomet tik tegavo nuo Jankaus pundelį laišku, kurie (iš vieno krašto nuo drėgnumo jau apipuvę) daugiausiai vis buvo Martyno Šerniaus iš Klaipėdos Mikšui rašyti; iš svarbesnių laišku tik keli teatsirado, kuriuos

¹⁾ Žr. 1903 m. „V. L. NNr. 26 ir 27.

²⁾ Originalas su *sz, cz, w*; šėip vartojama Jankaus rašyba.

vėliaus ir apgarsino B-ius „V. Lietuvninkų“. Gavęs tuos laiškus, B-ius parašė 28. I. 03 Jankui antrą sykį, išmėtinėdamas jam, dėlko jis daugiau laišku neatsiuntė:

„... Ar jau butum juos prapuldęs, ar nenorėjai atsiunsti, ar manai dėl savęs pasiliktie? Kad jie pas tavę liko ir pražut negalėjo — aš ne abejoju. Teipogi negaliu suprast, kodėl tu juos, kaipio svetimą savastį, pasilaikei, ipačėi, jog jie tau ne reikalingi ir jokios naudos atnešt negali... Žodžiu sakant, tu, neatsiunsdamas teip svarbių grometų, ne man, arba kam kitam užkenkei, tik pats savo reputaciją didei nuskriaudei: lietuviai dasižinoje apie tokį tavo pasielgimą, kas žin' ką apie tavę pamislys...“

Jankus ant šito B-iaus laiško tuoj (3. II. 03) atsakė:

„Mylimas Brolau! Sulaukęs Tavo gromatėlę šaunei susiapmaudyjau, matau tav Aušros padėjims visai ne pažystams, arba jau abelnai užmirštas. Atsiuntei savo tuolaikine korespondencija, kuri sverė apie 8 svarus, tarpe tų buvo Vištaliaus raštelei, dvi grometos ir keli telegramai Kr... kelios kvitos, na ir dar keli kiti dalykai, bet juos buvai pavedęs Aušros rėdystei, kaip paties rašinėlis kad rodo... Tik nenori abėjejip daryti ir duoti ir vėl savintis... Jei man į savastį atidavei, tai dabar yra mano turtas arba manta, kurę aš galiu versties kaip man megsta nesa man jė pavesdamas nepasakei, kad už 20 metų jei tav reiktu, aš turėčiau jė tav gražinti, pamislyk. Galop galų, aš tikrai ne turiu nei laiko ir nei noro už dykai rašyti keles dienas, idant sudavadyčiau tavo tuolaikines korespondencijas. Atvažiuok į Bitėnus, išsirink kas tavo, ir neškis, aš tuomi jau tav periškados nedarysiu, vienok mano tursu nereikalauk. — Kas link reputacijos, koke iš to sektusi, jei aš tav ne ant tų pėdų visus tavo raštus gražinau, tai gal tik tavo nejausmingos širdies pikts įsidingojims sprėsti... Pundelį besiunčiant aš 70 pf. žygunpiningiu užmokėjau, neužsimiršk man prie progos anuos atlygintie. Su daug širdingu sveikinimų M. Jankus“.

Ant šito laiško B-ius tarp kito ko teip atsakė 18. II. 03:

„... Pavedimas tos, teip svarbios, korespondencijos „Aušrai“ ne ženklina dovanojimą jos tau: aš prašiau tuomet, kad ją pakavotum, idant, man svetur bevazinėjant, kur ne pražutu. Tai pirma. Antra — tu neturėjai jokios tiesos, kaip tai padarei, tų svetimų raštų skaitytie; reikėjo, kur gerai padėjus, saugotie ir, man pareikalavus, atgalios gražintie. Už tai tu galėjai nuo manęs užmokesnio reikalaut, kaip ir dabar už atsiuntimą Šerniaus, Miglovaros ir K. raštų... Žinodamas dabar tavo „jausmingą“ širdį, aš palieki kitiems, kurie po mano galvos „Aušros“ istoriją rašys, pas tavę keliaut, idant iš korespondencijos naudotis, apė ką jiems ir pranešt ketinu, apgarsindamas šitą musų susirašymą, kad jie žinotu, kur „Aušros“ archyvas randasi...“

Jankus atsakė jam, kad, siųzdamas Šerniaus laiškus, manęs, jog tai esą svarbiausi laišakai išaiškinimui „Aušros“ užgimimo, kadangi Šernius pirmutinis užmanęs ją išleidinėti; B-ius parašė da vieną laiška, kuris jau nebeturi ryšio su klausimu apie „A.“ archyvą, ir tuo pasibaigė jųdviejų susirašinėjimas. Bet daugiau dokumentų iš „Aušros“ gadinės Jankus da ir iki šiai dienai turbūt neprisiuntė B-iai,

norint pas jį be minėtųjų laiškų turėjo būti ir daugiau „Aušros“ korespondencijos, daugelis atspaudintų ir neatspaudintų jos rašinių, bent šokių-tokios įplaukimų ir išleidimų knygos, pirklystės knygos etc. Reikia atsiminti, kad Mikšas, pamezdamas „Aušrą“, išėjęs ketvirtą 1883 m. numerį, paliko pas Jankų ir jos rašinius, o veikiausiai ir kokius laiškus, adresus; Šliupas, iškeliaudamas į Ameriką, teip-pat paliko pas jį viską, kas buvo prisiūsta „A-os“ redakcijai, jam esant jos redaktorium.¹⁾ B-ius, kiek galima spręsti iš minėtųjų augščiau jo laiškų, neabejoja, kad „A-os“ archyvas yra pas Jankų ir negalėjo prazūti; ir Jankus teip kalba savo laiškuose, tarytum pas jį jis esąs, tik jis neturįs laiko ir nenorįs jį tvarkyti; kitų dokumentų visiškai niekam neduosiąs, kad, „atėjus laikui,“ galėtų parodyti savo teisingumą. Man gi rodosi, kad daugumas tų brangių dokumentų jau seniai pas jį žuvo, nes, kaip matyt iš jo paties laiškų, jis nesupranta jų svarbumo, ir jie guli pas jį išmėtyti po visus kampus, kiti jau apipuę, o kiti gal ir visiškai supuę. Arčiau pažįstantieji Jankų ir gyvenusieji pas jį lietuviai man nekartą pasakojo, kad matę pas jį visokius laiškus ir rašinius šiūkšlyne besimėtant, matę juos vaikų draskant. Vieną tokį svarbų dokumentą — Kraševskio laišką, bene Šliupui rašytą, radęs, pas jį gyvendamas, J. P. ir pasiėmęs sau²⁾; gal ir daugiau tokių atsitikimų buvo...

Kitas žmogus, pas kurį galėjo būti daug „A.“ korespondencijos, tai Jurgis Mikšas, miręs pernai 1 gegužės. Rengdamos pernai išleisti sukaktuvinį „A.“ numerį, „V-o“ redakcija ir prie jo kreipėsi, prašydama suteikti apie „A.“ gadynę kokias žinias, bet nieko nesulaukė.

Siek-tiek laiškų iš „A.“ gadynės, kaip rašo man 10. VI. 03 Šliupas, esą ir pas jį, tik jie nesutvarkyti; jis tikisi neužilgo galėsias jas sutvarkyti ir suteikti lietuvių visūmenei.

Žinau pas keletą aušriečių-lietuvių ir Didžiojoje Lietuvoje šokių-tokių dokumentus ir laiškus iš tų laikų, tik gaila, kad jie da ikišiol neapgarsina bent to, kas jau galima be jokio pavojaus garsinti.

II. „Aušros“ pradžia.

Dešimtis senovės Grekijos miestų ginčijosi, kiekvienas norėdamas būti Homero gimtine; teip ir pas mus dabar pakilo ginčai, kam

¹⁾ Šliupo laiškas, rašytas 10 XII. 03 „Varpo“ redakcijai, kuri prisiuntė jį man rašant šį straipsnį sunaudoti.

²⁾ Tame laiške Kraševskis apgailestauja, kad negalįs teip puikiai, kaip jam parašė, rašyti lietuviškai ir rašas lenkiškai; džiaugiasi iš lietuvių atgijimo etc.

prigūli „Aušros“ užmanymo garbė. Nelaimingasis Vištalius, da tebevargštą Argentinoj pamišėlių namuose, tvirtina, kad jis pirmutinis užmanęs lietuvišką laikraštį, pašvestą Didžiajai Lietuvai, išleidinėti. Savo straipsnyje „Apie apsireiškimą „Auszros“¹⁾ jis iš pradžių kalba apie savo prabudimą: sakosi pažadintas tapęs gyvu savo gimdytojų žodžiu, o iš dalies skaitydamas Narbuto, Mickevyciaus, Lelėvelio, Kondratavyciaus, Kraševskio ir kitų raštus. „... Ką kizas užgimimo „Auszros“, toliau jis rašo, negaliu savintis užperėjimo tos mislies, tą užperą įbruko mė į dvasią Dras Philosophijos, garbingasis I. J. Kraševskis, apsilankant pas jį Drezdene 1880 m. Mą bekalbant apie nykimą giminės mūsų ir liežuvio, jis isztarė sziuos žodžius: „Giminės neturinčios savo istorijos, literatūros nė vadovo, visuomet iszsigentina ir nyksta. Toliaus pridėjo: Norint sulaikyt giminę nuo iszsigentimo uždėkit giminiszką laikrasztį nors lengviausios traszos įturio, o pamatysit kas atsitiks!“ Tuomet asz prasziau, kad da ką paraszytu apie Lietuvą ir mano praszymas pagimdė „Kuniga“... Sugrijęs isz Drezdeno, nesziuojaisi su ta mislia iki Jurgis Mikszas neapsigarsino pas manę su gromatėle su monograma „Georg Mickschas“ ant savo popieros. Po apturėjimo mano atsako isznyko „Georg Mickschas“, o pasidarė Jurgis Mikszas... Tegul pasakys Pranis Stankevyczius, jo giminaitis, arba pats Mikszas, kaip tai buvo „Auszra“ pagimdyta. Man rodos, kad Mikszas mūsų rasztų neiszmetė į szaszlavyną.²⁾ Mikszas raszė pas Dr. Basanavyczių antru atvėju ir asz susirasziau, ir teip toliau „Auszra“ tapo sutverta. Tiesa — vardą davė jai be pasiklausimo manęs Dr. Basanavyczius. Asz norėjau duot vardą „Žinyczia“ arba „Žindavysta“, arba „Žibintuvas“. — Taigi nemislykit, kad asz tame kam garbės pavydžiu! Tegul sau kaip kam patinka raszo ir szneka apie užgimimą „Auszros“ asz neužgincysiu. Pasakiau teisybę — ir gana to.“

Panašiai rašė Vištalius apie „A.“ užgimimą ir 1885 m.³⁾

Kad laikraščiu vardą davė Bašanavyczius, apie tai liudija ir vienas užsilikęs Vištaliaus laiškas, rašytas jam (B-iui) 24. XI. 82, kuriame tarp kito ko yra pasakyta:

„Draugystės laikraščiu duot vardą „Auszros“ nepritinka; o tai dėlto kad tuom vardu yra Rygiškoje draugystė. Butu įzeidimas tai draugystei. Reiktu jos pasiklaust, ar neturės nieko prieš tą. Ar ne?! Juk ir aš, kaip atsimenu, man rodos, rašiau syki,

¹⁾ Žr. 1903 m. „V. L.“ Nr. 23.

²⁾ Gaila, kad mes ikišiol niekur nesučiupome tų laiškų.

³⁾ Žr. „Lietuvizkiejie Rasztai ir Rasztininkai. Tilžeje 1890“; 155 pp.

kad „Aušra“ ir tt. reiktu vardą duot lietuviškam laikraščiui. Ar ne prijektu geriaus *Sauletekis*, *Sviltunas*, *Sviltunė* arba *Zinyčia*, *Žiburis* ar *Žiburėlis zinyčios*?¹⁾

Bet kas pirmutinis užmanė išleidinėti pašvęstą Didžiaijai Lietuvai lietuvišką laikraštį?

Dar 1882 m., pavasarį, Basanavyčius ir Zauerveinas buvo užmaniusiu per Šerniaus „Lietuviškąją Ceitungą“ (Klaipėdoje) įsteigti „Lietuvišką mokslo draugystę“; ¹⁾ tuomet buvo užmanytas ir laikraštis, tos dr-ės organas, išleidinėti. Kaip matyt iš tūlų užsilikusių nuo to laiko laiškų, 1882 m., rudenį, jis, Vištalius ir Mikšas jau buvę, sako Basanavičius, arti įkūnijimo užmanytojo laikraščio, — bet kas pirmutinis jį užmanė, sunku dabar bepasakyti.

Jankus sako, kad pirmutinis užmanęs išleidinėti „Aušrą“ Šernius, bet prieš tai jau Vištalius atsiliespė, sakydams (žr. „V. L.“ Nr. 39): „... Tame Jankus klysta, nes jei Šernus pirma dasizinojo apie užmanymą išleisti laikraštį negu Dr. Basanavičius, tai tiktai nuo J. Mikšo, kuriam aš užmaniau...“

Apie rūpinimąsi įsteigti „Mokslo dr-ę“ ir jos organą Šernius, kaip „Liet. Ceitungos“ redaktorius, be abejonės, žinojo, bet nuo ko apie tai pirmiausiai išgirdo, ar nuo B-iaus, ar Vištalius, ar Mikšo, neturint po ranka tam tikrų dokumentų, sunku tikrai pasakyti. Gaila, kad jisai pats, norint da tebėra gyvas, visiškai neatsiliepia šitame dalyke.

Šernius iš pradžių mielai talpino B-iaus ir kitų atgijusių lietuvių straipsnius apie įsteigimą minėtosios dr-ės ir iš tikros širdies pritarė tam projektui; bet prieš tokius straipsnius ėmė protestuoti suvokietėje „Ceitungos“ skaitytojai — ir jis, pagaliaus, kad nenustotų skaitytojų, visiškai atsisakė talpinti net ir tokį raštą, kaip „Apie senovės Lietuvos pylis“, kurį jau buvo pradėjęs spausdinti. Apie tai Šernius pats rašo viename savo laiške, rašytame 6. X. 82 Mikšui, kuriam jis prižada „visomis savo sylomis“ draugystę šelpti, ir tarp kito ko sako (žr. „V. L.“ Nr. 49, p. m.):

„Jau seney grumzdė²⁾ ... įtraukti musų „Ceitungą“ dėl (tų?) nuo mano Pusės wis didžiausiu Džiaugsmu priimty — „Žemaitiszkų“ Suraszų ... o dar daugiaus (wisokių) Užpraszių buwo isz wisų (Krasztų?) nuo szeip mielų bey ... Brolių Lietuwinių iki manęs parėjusių, kad minau liaucziaus jiems toliaus „Žemaitiszkay“ Ceitungoj be zaunit, arba szeip jie nuo jos atsitraukę ... Sztay! tiesiog wisiems mano Lukeszziams prieszais iszrodė naujieji Abonentų Raistai, jog anie pykstantjie Brolei sakiusieji: „juk iszkada be skaityt,

¹⁾ Žr. 1882 m. „Liet. Ceitungos“ NNr. 12, 15, 17, 31—34 ir 36 ir 1883 m. „Auszros“ Nr. 4 — „Apie įsteigimą „Lietuwiszkōs moksłū bendrystės (draugystės)“ Redakcija „Auszros“.

²⁾ Gromata iš didesnės dalies nog drėgnumo pageltusi, sutrupėjusi, su dideliu vargu skaitoma, nes daugybės žodžių visai ne žymu. (Basanavyčius.)

kad iszmanyti negali“, sawo Grumzdimu isz Tiesos ne sztukawoję buwo. Isz to tay dabar sekės, kad Ekspedicije Redakcije werste priwertė ney Žodžio daugiaus „Žemaitiszkai“ nebepriimti.“

„Šitokiui budu, sako B-ius, patyrę apė „pruselių“ nelemta „patriotizma“ ir matydami, jog ir tas jų vienintelis quasi-lietuviškąs laikraštis, kursai iki tolei apė musų „lietuviškus“ reikalus sawo skiltise raštus talpino, dabar juos, kaip „Žemaitiszkus“, spaudint atsisakė, mes, kito prilankesnio organo agitacijos warymui neturėdami, priversti buvom nutyltie, insteigimą „mok. draugystės“ ant tolymesnio atidėt' laiko ir rupintis apė insteigimą tik laikraščio. M. Šernus, kuriam visi musų projektai žinomi buwo, ir kursai, kaipo karštai mylintis sawo tautą vyras, musų užmanymams sanjautė, pranešdamas Mikšui apė anksčiau paminėtajį „Liet. Ceitungos“ nutarimą daugiaus „Žemaitiszkų“ straipsnių nepriiminėt, nog sawęs priduria:

„Szis Trinkis isz Pradžios rodes man ne pakelamas ir asz weikias sawo Mieliausią (?) bucziau apierawojęs, negu sawo walną Ranką prie tokio ... Lencugo prisirakindinęs. Kaip sunkiausias Akmuo spaudė szis Pasidawimas mano dėl (?) Žemaitiszkų gailinczę Szirdelę, kad asz ney Dieną ney Naktį Pakajaus neturėjau neygi ne iszsidrysau ney Wienam apė tay rasztyi pakol man galiausey lyg isz tamsų drumstų Debesų naujas Lukeszzi Spindulelis, asz ne žinau ar wadjt paiku ar protingu — pasirode, butent „Sawotiszkiems Dalykams“ sawotiszzką Laikrasztį turėti, kuriame nieko Darbo ne reikes (turėt?) Su Politika, su Wieros ir t. l. Dalykais ... kursai vieninteley musų *Lietuwijų* (Interesus?) ap-rupis. Wardas t'esie kaip norite ... kaip Pono D-ro S(auerwein'o) iszduodamos Giesmių (Knygos) kad wadinas — „Naujas Gywastis lietuwiszkos) Kalbos“ ar: „Auszra“ arba t. l. ... Laikrasztis te pasirodo ant Swieto ... Kaip weikiausey, su lotiniszkomis (lite)roms žemaitiszkay ar t. l. pri ... Tiesraszczii (Orthographie) ir t'esie ... manęs dėl kur nors asz wisados ... jo pirmausų Abonentų wiers (busu?), už jo Praplatinimą per „C-tgą“ i. t. ... žinaš rupjitis. Wieta Spaud(inimo) t'esie wisugeriausey patim Užrub(ežij) (kaip?) (Kau)nas ar Wilnius ar kitur, (arba jey ten?) wisay ne galima ... ir Prusus (Lietuwoje?) juk yra czion Spauptuwijų ... Tikt jey musiszke ... berods ne teip prijektu ... rinktumet, tay turėtu but: 1) Rėdytojis Tu pats jeib ir wisą prie to reikalingą pasidaranczią Korrespondencije westai, ant ko man n'er Spėto. 2) Prasidėjimo Laiks 1. Januar 1883, ale Pawydzj reik jau su Pakwietimu ant Apstisteliawimo 6 Nedeles pirma, taygi Widurij Novembr. Men. iszsiuntinėt, o tay ne menką Apstą Skaitliaus Eksemplorių. 3) Formato geriausei Knygelių (Pa)widale“ ...¹⁾

Iš šitų paties Šerniaus žodžių, kuriuos tik su dideliu vargu tepasisekė Basanavyčiui išskaityti, aišku, kad Jankaus tvirtinimas, būk Šernius pirmutinis užmanęs „Aušrą“ išleidinėti, yra neteisingas. „Vienintelis, man rodos,

¹⁾ Cituodamas visur palieku, „V. L.“ sudarkytą, matyt, rašybą.

sako toliaus B-ius (žr. „V. L.“ Nr. 50), Šernaus nuopelnas yra tas, jog jis, kaip su laikraščio vedimu apsipažinęs redaktorius, konkretiškai formuluoja mūsų laikraščio insteigimo projektą ir duoda Mikšui tulus praktiškus nurodymus.“

Be abejonės, daug aiškiau galėtų būti apšviesta „A.“ pradžia, jei būtų po ranka daugiau iš tų laikų dokumentų; vis-tik ir iš to, kas buvo p. m. „V-po“ Nr. 3 apie „A.“ pradžią rašyta ir kas čia yra prie to pridurta, galima išvesti, kad prie jos įkūrimo daugiausiai prisidėjo Basanavyčius, Vištalius, Mikšas ir Šernius; bet kam pirmutinui atėjo į galvą išleisti lietuvišką laikraštį, pašvęstą Didžiajai Lietuvai, sunku dabar iširti, nes tokio laikraščio reikalingumas jau buvo tuomet labai pribrendęs ir daugelio lietuvių atjaučiamas; laisvesnėj sulyginamai Vakarų Europoj gyvenantieji lietuviai lengviau už kitus galėjo įkūnyti tą lietuviškojo laikraščio idėją, — ir jie ją įkūnijo; Basanavyčius davė laikraščiui vardą ir per visą „A.“ gyvenimą buvo vienu iš stipriausių jos paramų.

III. Mikšas, Jankus ir Šliupas prie „Aušros“.

Pradėjus išleidinėti „Aušrą“, tikruoju jos redaktorium buvo Basanavyčius, atsakomuoju apsiėmė būti užsidedęs tuomet Prūsų lietuvis Jurgis Mikšas, gimęs 1862 m. 18 kovo Virkytų sodžiuj Šilokarčiamos valsčiuj, miręs 1903 m. 1 gegužės Labguvoje, kur jisai nuo 1886 m. prie teismo tarnavo. Mokėsi jis iš pradžių pradedamojoj mokykloj, paskui buvo nuo 1875 iki 1878 m. Tilžės gimnazijoj, bet didesnių mokslų liko neįgijęs. Lietuviu esąs pasijoto skaitydamas „Naujamjame Keleivyj“ ir „Liet. Ceitungoj“ patrijotiškus Basanavyčiaus ir kitų atgijusių lietuvių straipsnius¹⁾ ir, kaip augščiau matėme, ačiu Vištaliaus laiškam.

Pradėjus išleidinėti „Aušrą“, Mikšas įstojė Ragainėje už statytoją į Albano ir Kibelkos spaustuvę, kurioje buvo spaudzinami penki pirmutiniai „A.“ numeriai; bet išėjus ketvirtam numeriui, kaip sako Jankus²⁾, „privatiškų prasikaltimų dėl“ turėjęs pasitraukti nuo „Aušros“; tą pačią jo pabėgimo priežastį nuo „A.“ paduoda ir B-ius, tik teipgi nepaiškina, kokie tai buvo „prasikaltimai“.³⁾

Išbėgdamas Mikšas paliko visus „A.“ rašinius pas Martyną Jankų. Tai buvo paprastas sodžiaus vaikinai, tepabaigęs tik pradedamąją mokyklą, bet ir užsidedęs tuomet lietuvis. Jau 1882 m. jis išleido gotiškomis raidėmis „Lietuviškas seniausias dainų kny-

geles“. Pasirodeš pirmasis „A.“ numeris jam labai patiko, ir jis pasirūpino pasižinti su Mikšu. Pirmutiniais tos pažinties vaisiais buvo tai, kad Jankus, tikėdamas gerą pelną turėsiąs ir gerą tėvynei darbą atliksiąs, ėmėsi išleisti 1884 metams „Lietuvizšką Auszros kalendorių“, kuriam beveik visą literatiškąją dalį suteikė Mikšas iš „Aušros“ redakcijos rašinių.¹⁾

Išbėgdamas į Žemaitiją, Mikšas Basanavyčiui nieko nepranešė, tik iš K. parašė jam laišką, kad visus „A.“ rašinius pas Jankų palikęs. Apie tai rašo B-ius „V. L.“ Nr. 40:

„... Suprantama, jog šitokis, jo (Mikšo) nešvankus pasielgimas ne galėjo liktie be blogos intekmės ant mūsų vos atsiradusio ir nesustiprėjusio dar laikraščio. Dasižinojęs apie Mikšo „odyssėją“, aš gailėjaisi labai ne tik to, jog jis teip visą mus' darbą sugaišino, bet dar labjaus to, jog jis rankraščius ir k. ne pas M. Šernų arba Kibelką paliko, kuriuodu laikraščio ant vietos vedimui juk buvo labjaus atsakančiu, neng' dar nieko šitame dalyke neišmanantis ir man dar ne pažinstamas Jankus. Sulaukus tad' nog M. Jankaus laišką su žinia apė Mikšo išbėgimą ir su pakvietimu, pas jį atvažiuotie, aš jam sekančei rašiau:

„18 spalij 1883 Pragoj“.

Mielas Draugai! . . . Gaila . . . , jog kur trumpa, ten ir truksta! Aš pats „Aušros“ redakciją ant vietos Prusuose prižiureti ir vesti negaliu, nes kiti reikalai manė iš čion ne atleidžia: dabar joku būdu aš pas jus atkeliauti ne galiu. Todėlei darysim šiteipo: pirmučiause reik pasirūpint apė išleidimą 5 numerio. Jei spaudinimas teip brangus pas p. Kibelką, tai pas Mauderodę reik spaudint, jei pas jį tik pigiau. Visus rankraščius, kuriuos Mikšas paliko, gerai butu kad tamista prisunstun man dėl peržiurėjimo ir pertaisymo, kas reikia; teipogi atsiunsk gramatas su maskoliškais adresais. Tik teikės' pasiskubinti! Aš peržiurėjęs manuskriptus atgalios tamistai sugražinsiu, paženklindamas, kaip ir kada ką spaudinti. — Spaustuvėje, kur suderėsi spaudinimą, insakysi, kad visus dėl korrekturos arkušus pas manę atsionstu: korrekturą tad aš, arba J. A. W. Lietuvis vesime. Tau tad, mielas draugai, tegul ne rupi teip daug: tu prižiurėsi tik spaudinimą ir pagal priduosus adresus išsiunsi „Aušrą“ Apaciój ant kožno N. galo turėsi tu tik savo vardą padėti, kaip darė Mikšas, buten parašysi: „dėl redakcijos atsiliepia M. Jankus“, o jei reikėtu „Regierungai“ danešti, tai apreiškie, kad tu busi „verantwortlicher Redacteur“ Jeigu bus sunku „Aušrą“ tolyn vesti, tai nors da 8 numerius reiks išleisti, kad tiems, kurie užmokėjo, ne likti kaltais, kad paskui ne sakytu: „pinigus išsiuntėm, o nieko negavom“, ir kad mums patiem neliktie melagiais ir apgavikais“

Basanavyčius ėmėsi taisyti spaudai penktą numerį ir apsvartinėjo klausimą, kam būtų geriau ekspediciją pavest: ar Jankui, ar Ki-

¹⁾ Žr. 1903 m. „V-po“ Nr. 3, 68—69 pp.

²⁾ Ten-pat 104 pp.

³⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 50.

¹⁾ Žr. „Lietuv. Rasztai ir Rasztin.“ 195—206 pp. ir „V. L.“ Nr. 51.

belkai, ar Šerniui. Tuo tarpu Jankus, kaip neišsiplėtojęs vaikinys, nepasitikėdamas savo spėkoms, kreipėsi į Ženevą prie Šliupo, su kuriuo pasižino 1882 m. vasarą, ir prašė jo paimti į savo rankas „Aušros“ redakciją. Nuo pastarojo liko įdėmus laiškas, rašytas 20. X. 83 Jankui, iš kurio ištraukas čionai paduodu¹⁾:

„Brolau Martinai! Kas pasidarė su draugu Jurgiu? Ak tu dieve! Ar jau ir jam lemta žuti — žuti už tėvinę! Kodėl nieko apie jo buvį man nepranešei? Vargšė ta mūsų tėvinė! Visi jos gerieji vaikai turi kentėti už tikrą, už gerus norus, už meilę savo broliui. Ar jau lemta ir Jurgiui prapluti po našta persekiojimų politiškių?! Dieve tu mano, kas toliaus bus! Kaip dariti su „Aušra“?! Jurgio neliko! Kas jo vietą užstos? Aš piningų ne turiu, duonos man stokoja, kadagi „Aušra“ neišsima, aš apsiimti redakcija kitaip ne galiu, kaip kad turėsiu kokią paspirtį iš šalies. O kas ir toks didžturtis, kurs norėtu ant naudos lietuvių išmesti kokius 500 torielių kasmet? Patolek' mes tokių bagočių neturime. Ak koki tai pragaištis! Baisu man apie tai ir pamisliti Kaip dabar bus su „Aušra“ — man tuojaus pasakik. Ar pats gali buti išdavėju, ar ne? Jeigu ne, tai pasakik, kaip aš kur galėčiau patekti piningų, idant galėčiau „Aušra“ toliau siuntinėti skaititojams. Aš sakiau, kad esmi be piningų, už tai reiki turėti kokį 500 torielių kasmet, kad „Aušra“ leisti į svieta. Taigi jei manęs reikia prie redakcijos, tai kur susiglemžti tiek piningų? Tuojau duok man atsakymą, nes neužilgo ir tai bus per vėl! . . .“

Šitą Šliupo laišką gavęs, Jankus jam rašė:

Bitėnuos 27 spalū 1883.

„Brangbroliu Jonuži Tamstos Gromatėle apaturėjau. matau tamsta tikra Broli esant, ir kogreitčiaus duodu atsaka. broleli sugrišk, mudu mana Namuelos abudu patilpsiva. rasi tire nuo Mikša kad turu gyvenima ir dar kupčiste, tai mudu apsirėdisva ir isimaitisva, ir Lietuvai užderesva, neik teip veikei i Amerika laiko da ira pagivens pas manes per viena Meta tada matisva kaip bus su mūsų Milimal! Aušrele jeigu jiji prasiplatitu Dau-gaus ir butu daugaus iemima butu galima ir iš jos vienos maititiis jei ne tai galesiva ir kitoku remestu priimti. Svietae juk darbu ira gana o protče niekad bealgos. Tolaus man Bassanovičius atraše, kad aš turu Aušras redakcije apsimti, jis visa korektura aprupisė, ale man tai abelnai rodos ne bus gerai, nesa dabar Aušra jau vis pervalai išeidava. todel reike kiek galima greičiau pasiskubiti, kad ne žmones sakitu Aušra vėlaus ir vis vėlaus praded prekšti. Kas bus žmones pames vilti, taigi grišk Jeigu iki manes Neturetumei pinigų už gelžkeli už moketi tai man ko greičiaus duokie žinos tau tuo-jaus susu kiek nori. Gelbekiva dar jauni esava dar ir pralobti česas bus, kad mudu ko gero gale-tuva Lituvems padariti ir Lietuvai uždereti, viskas man persunku ira nes ne moku gera rašta nei turu tiek daug česa man. Kaip misljii kogreitčiaus para-šik kad galesu apsitaisiti apsižureti ir tava pra-šitaji nora išpilditi, rasi bus ir kur toke pritinkama vieta galesi koki Angenturavima usimt privelesiu, apšnekesu su visais gerais pažistamais jeigu ir ne tujai tai vėlaus vis bus vieta ir toke tik sugriškie ale toko (tik) vardo, kaip ikišol Jules Richter tai vokiečiai tav pakaju duos tave per vokiti Laikidami. Brolis Mart Jankus.“

¹⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 40.

Gavęs šitą Jankaus laišką, Šliupas tuoj kreipėsi Pragon į Basanavyčių, prašydamas leisti jam apimti „Aušros“ redakciją ir, gavęs nuo jo 6. XI. 83. rašytą laišką, tuoj leidosi kelionėn į Prūsų Lietuvą. Penktas numeris jau buvo B-iaus sutaisytas ir išsiųstas 4. XI. 83. Jankui; prie jo tik Šliupo tapo pridėta „Žine nuog redakcijos“, kame tarp kito ko yra paaiškinta tokio „Aušros“ pasivėliavimo priežastis ir paduotas naujas redakcijos adresas: „Ostpreussen per Lumpoenen in Bittenen bei Ragnit. Jon. Szliupas.“ B-iaus da teip-pat buvo sutaisytas šeštas ir septintas numeris, tik jau Šliupas jų korektūrą atliko; nuo 8—10 numerio „Aušros“ redakcija visiškai jau perėjo į jo rankas, ir jis redagavo ją iki nepriverstas tapo, dėlei maskolių ir vokiečių valdžios persekiojimų, apleisti Lietuvą ir keliauti į laisvas Suvienytąsias Amerikos Valstijas: 13 kovo jam liepė Prūsų policija išsi-nėšinti iš Vokietijos; jis da pasivažinėjo po D. Lietuvą, buvo nukakęs Varšuvon ir 27 ge-gužės jau buvo Hamburge.¹⁾

Apie išvijimą Šliupo iš Prūsų yra likęs Mikšo laiškas, rašytas B-iumi 27. V. 84, kuriame tarp kito ko pasakya:

„Berods turėjo J. S. išvažiuoti iš šio krašto. Mat Gudai bus vokiečių prašė, kad jį krapštū laukan, o šie dėl pakajaus (!) pasirūpindami ir turėjo paklusti. Su sikiu parėjo nuo Oberprezidento Rytprusių raštas, kad J. S. nevale šičion užsilaukiti ir kad tarpe tiek ir tiek dieny tur iš Prusijos ru-bezių išvažiaves buti. Tai viskas. Iškeliaudamas visus darbus mums paliko. Dabar visą gudiškąją Lietuvą ir dalį Lenkijos skersai ir išilgai perke-liaves ir išvažinėjęs, bene jau bus užrubežije . . .“

Kitame laiške 17. VI Mikšas rašo:

„ Jonas jau ana pus didžmario bus, Pa-šėlusiai jo vokiečiai uostinėjo. Ragainės landrotas gavo telegramatus iš meškos krašto, kad Jonas rubezių perėjo. Ir dabar viresnibė ne vėrija, kad jau už didžiojo oceano ira. Šiandien gromatnešis atsibaldęs klausia, kur J. Šliupas nusibaldęs? Buvo paskujame laike „Lietuvis“ pas mus atsilan-kiti: jį Smalininkuose teip pat' per J. Šl. užklupe klausinėti . . .“²⁾

Čia da porą žodžių pridėsiu apie materi-jališką skriaudą, kurią būk nukentėjęs Jankus dėl Šliupo gyvenimo pas jį. Kiek šitame Jankaus užmetinėjime yra teisybės, galima suprasti iš jo paties žodžių: laiške, rašytam 18. VI. 84 B-iumi, jis sakosi taisęs Šliupui „mažumą drabužių“ ir, išvažiuojant jam iš Prūsų, davęs „keletą dešimtis rublelių“³⁾; p. m. „V-po“ Nr. 3 (105 pp.) rašo: „Pi-nigius, kurie buvo už prenumeratą įplaukę daviau — apie 600 markių — Šliupui“, ir toliau: „Šliupas gavo už 4 mėnesių darbą

¹⁾ Žr. 1884 m. „A-os“ Nr. 10 ir 11, 362—3 pp. — „Gromatos iš Amerikos. J. Szliupas.“

²⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 40.

³⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 42.

600 markių ir valną kvatiera¹⁾; Mikšo nekrolioge¹⁾ Jankus sako, kad jis (Šl.) iškeliuodamas „pasinešė visą nedidelį skarbą „Aušros“, kadangi reikėjo drabužių bey kelionei pinigų, taip labu apė 600 markių“; pagaliaus, minėtojoj korespondencijoje su B-ium dėl „Aušros“ archyvo („V. L.“ Nr. 27) sako: „Šliupas apart ką visus Aušros piningus pasinešė apie 600 markių ir pas manę valnai gyveno per šešis mėnesius, reikalauja dabar nuo manęs dar 4000 markių atlyginimo už darbus“. — Sunku čia pas Jankų teisybę suvaikyti: vienur jis sako, kad Šliupas pas jį gyvenęs 4, kitur — 6 mėnesius; vienur jis giriasi davęs jam „ketletą dešimtis rublių“, kitur — 600 markių ir da pastarasis reikalaujās nuo jo 4000 markių! Šliupas gi teip sako p. m. „V-po“ Nr. 3 (87 pp.): „Savo reikalams išleidžiau iš įplaukusių pinigų dalį: nusipirkau garniturą ir ant kelio pasiėmiau regis 75 markes. Išde kasos palikau regis gana pinigų apmokėt dviems išeisiantiems „Aušros“ numeriams, o Jankui paskyriau už savo pas jį buvimą savo tikrą skaitlių egzempliorių „Aušrų“ už 1883 m., kuriuos pardavęs jis neturės skriaudos.“²⁾ O minėtamjame augščiau savo laiške, „Varpo“ redakcijai rašytame, jis sako: „Butu man malonu, kad Jankus išzdūtu rokundų knygele, mano vestą, apie „Ausros“ pasilaikymą. Ten mano buvo suraszyti jėmimai, išleidimai, mano asabiszki išleidimai išvaziūjant, ir paliudyta Jankaus bei Mikszo paraszais. Bet kas žin ar Jankus kūmet-nors tai padarys? Jankus padūda didelės sumas — ant mano kasztų, kas joku budu nesutinka su teisybe. Mano rokundų knygelė geriausiai ir tikriausiai tatai paliudyti galėtu.“

Kad Jankus čia daug neteisingų žinių padavė ir kad teisingiausia jo žinia šitame dalyke tai yra paduotoji 18. VI. 84, kuomet teisybė dar galėjo būti jam daug lengviaus pasakyti, apie tai, man rodos, negalima abejot.

Priverstas pasitraukti iš Bitėnų, Šliupas pavedė „Aušros“ redakciją jau sugrįžusiam tuomet iš Didžiosios Lietuvos Mikšui; Mikšas liko dabar tikroju redaktorium, o Jankus — atsakomuoju. P. m. „Varpo“ Nr. 3 B-ius klaidingai išsitarė, būk, iškeliavus iš Bitėnų Šliupui, „Aušra“ perėjusi į Jankaus rankas ir būk jis nuo 1884 m. gegužės iki 1885 m. rugpiučio mėnesio gana gerai ją redagavęs. „V. L.“ Nr. 42 jis atitaiso tą savo klaidą ir sako: „Teisybė — man liepiant, M. Jankus

tuojaus po Mikšo išbėgimo pradėjo ant „Aušros“ pasirašinėt¹⁾ kaip „už rėdystę“ atsakantis: teip buvo dar Šliupui „rėdiku“ asant, teip buvo ir J. Mikšui iš Žemaitijos sugrįžus ir iš dalies pas jį Bitėnuose gyvenant iš dalies jau Ragainėje spaustuvėje mokinantės, net iki 8 „Aušros“ numerio 1885 m. Suprantama, jog formaliskasis „už rėdystę“ atsakymas, ne ženklina anaipol¹⁾, jog M. Jankus butu redaktorium buvęs.“

Mikšas viešėjo Didžiojoje Lietuvoje pas tvirtus anų laikų lietuvius (daugiausiai pas Vėversį) ir jo dvasia tame tarpe da labiau sustiprėjo. Sugrįžęs dabar prie „Aušros“, jis da su didesniu karščiu pradėjo ją rūpintis. Savo laiške, rašytame 17. VI. 84 B-ium, iš kurio jau buvo augščiau paduotos ištraukos apie Šliupo išvijimą, atsiliepdamas ant B-iaus užklausimo, kaip jam sekasi, jis atsako:

„Kaip man dabar einasi? Visaip: kaip paprasta, margai ant šio margojo svieto Kaip Aušrai eina? Gerai; tik mažai skaititųjų teira. „Aušra“ ne mirs. Aš esu ant to pasišventęs, o M. J. ne menkiaus. Laukiu tik progos į spaustuvę įstoti savo mokslą papildyti, o paskui ant savęs spaustuvę prasidėti. Raštu „Aušrai“ ira per pilna; ir šiems ir kitiems metams bus.“

Kuone tame-pat laike, da gegužės mėnesyje, jis atspauzdino ir, ir kiek galėdamas, išplatino, supažindinimui lietuvių su „Aušra“, jos prospektą¹⁾. Nuo 1884 m. septinto numerio jau pats pradėjo taisyti „Aušrą“ spaudai, apie ką liūdija ir pridėti kai-kuriose vietose redakcijos prieraišai su jo parašu — M; tai patvirtina ir Jankus jo nekrolioge. Iki šešto numerio „Aušra“ buvo da Šliupo sutaisyta.

„Aušros“ spauzdinimas nuo 1883 m. Nr. 6 buvo perkeltas į Tilžę pas Mauderodę. Bet, kaip matėme jau iš ką-tik minėtojo Mikšo laiško, jis tuoj, iš D. Lietuvos sugrįžęs, jau pradėjo manyti apie įsitaisymą savo spaustuvės; pagaliaus, gavęs nuo savo tėvų 10 tūkstančių markių dalies, jis tikrai įsitaisė Tilžėje spaustuvę ir ėmė joje „Aušrą“ spauzdinti; 1885 m. Nr. 9 jau jo spaustuvėje atspauzdintas. Tuomet perėjo iš Jankaus į Mikšo rankas ir „Aušros“ administracija; dėlei to tarp jųdvių kilo nesutikimai, ir Jankus pradėjo Mikšui visokias intrigas daryti.

Įsikūręs savo spaustuvę, Mikšas, da nevirtai ant kojų stovėdamas, tuojaus pradėjo į įvairias spekuliacijas leisties: atspauzdino savo pinigais ne tik kelias lietuviškas knygeles, kurių negalėjo teip greitai išparduoti ir pinigus išrinkti, bet ir tušas vokiškas, iš kurių daugiau pelno tikėjosi turėsias; nelaimė, jis apsiriko — ir jau 7. V. 86 rašo B-ium:

¹⁾ Žr. „Metui 1904. Evangeliskos Kalendros“ išleistos per Mertyną Jankų (gotiškomis raidėmis).“

²⁾ Sulyg. „V. L.“ Nr. 50.

¹⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 42.

„Savo kašta šioje valandoje nėko ne galėsiu išleisti; aš baugiuoju nusivarginęs. Daug dalykų išleidau savo kašta, o dar didelė dalis neišparduota. Jaunam pradėtoji yra be galo sunku, kol stiprai ant kojų pasistoja... Aš mielai užsiimčiau savo kašta, ale mano gyvenimas vargus! Kad ką savo kašta išleidi, tai čė gerą valandą pinigai tur kyšoti, kol juos surenki.“

Dar didesnis nusivilimas matyties iš kito jo laiško, rašyto 15. VI.

„Man labai kudai eina. Nebučiau vėryjės, kad musų viengėnei kartais tokie vergus yra ir savųjų greitai primiršta, ir kad man apie dešimt tukstančių markių pristačius reiks beveik viską prapuldyti, kadangi nėkas užstoti nenor, bėdoje esant.“

Iklimpės į tókia klampynę, matydamas, kad jau jam visiškai bloga, Mikšas telegrafavo pas kai-kuriuos lietuvius, prašydamas pašalpos. Bet patyrė apie tai Jankus ir, norėdamas kokių-nors būdu prašalinti savo konkurentą ir paimti į savo rankas „Aušrą“, iš kurios vistik, matyt, tikėjosi šiokią-tokią naudą turėšias, išsiuntinėjo visiems, prie kurių tik, kaip jam rodėsi, galėjo M. kreipties, tokį persergėjamą:

„Sirdingai Brolau! Turiu tav žine duoti, kad minau Mikšui piningu nesustumei, jis nor mus visus apgauti.“

„Tavo viengentis ir Brolis Jankus. Bitėnuose 22 d. jauniaus 1886.“

Kelioms dienoms praslinkus, tapo išsiuntinėtas tiems patiems lietuviams ilgas, su daktaro Bruozio ir Jankaus parašais, atspauzdintas atsišaukimas, kuriame buvo plačiai kritikuojami Mikšo darbai prie „Aušros“. Nežinodami tikro dalykų stovio, o gavę tokius persergėjimus, tie lietuviai nežinojo, ką bedaryti, ir tik retas iš jų tesušelpė Mikšą; neuzilgo jau išgirdo jie naujieną, kad tapo parduota per dalybas (licitaciją) už skolas drauge su „Aušra“ Mikšo spautuvė.

Jau po susibankrutijimo Mikšas, da nežinodamas apie Jankaus intrigas, atsiuntė B-iumi ilgoką laišką, 12. VII. 86 rašytą, kuriame tarp kito ko sako:

„Ne bučiau vėryjės, kad ir tamsta man ant mano prašymo neatsiliepęs, manę, kaip be reikalo jau esantį daigtą į dumblyną murdyti gelbėsi, kaip nekurię mano geriausiųjų draugų tai daro... Aš pasiilikau ubagu, o dar viengėnei manę ir dvasiškai nor paskandinti. Prieš Bruazio atsišaukimą (tamsųjų, kaip Suvalkiškei jį vadina), po visuotino (= Birutės) susiejimo atsiliepsiu. Man valandomis tik kelių šimtų markių terekėjo; juk tai vis prie didžios kupčystės atsitinka; ar atsirado be vienas viengentis manę gelbęs? Jieškok! Svetimtautis Vokietis mano daigtus už 300 (!!!) markių pantydamas gali girtiesi, jog Lietuvinkui bėdoje buvus, nei vieno Lietuvinko nesiradus gelbėti norinčio, tiktai Vokietis tai daręs... Aš ir toliau Aušrą išleisiu, kad ir kitoje spautuvėje; rasi dar tiek pinigų surinksiu; norint ir taip baisei mano priešininkai prieš manę dirba...“

Apie „Aušros“ prilikimą per dalybas dagau-name tūlas žinias iš kito Mikšo laiško, rašyto B-iumi Tilžėje 12. II. 87, kur jis sako:

„Siunciu tamstai 3 rankraščius, kuriuos te-galėju tuokart išgelbėti. Kiti rankraščiai prazuvo, t. e. tapė kas zin kam parduoti. Kitišai ir beveik už dykai ką nusipirkęs, nesako, kad ką turi. Prazuvo ne vien tamstos daugumas rankraščiu, bet ir kitų raštininkų daugybių daugybės. Jei ką kartą kur galėsiu užėti, tai priesiysi. — Man labai prastai vyksta. Noriu urėdą kojį įgyti, o beveik nėra iš ko maitijiesi...“

Daug Mikšo išleistų knygų ir likusius „Aušros“ egzempliorius pusvelčiui nusipirkio Jankus ir paskui, kaip „didis patrijotas“, pardavinėjo savo naudai; pardavinėjęs, kaip jis giriasi, „už labai piges prekes, taip, kad žmones tokes knigas kur kita karta pusrubliu mokėjo, perka už 5 kapeikas, man ant to visai nepareitid kad ka užpelnyčiau, bet kad žmones skaitytu.“

Kaip kits žiūrėjo tuomet į Jankaus rolę Mikšo prašalinti, galime suprasti iš jo paties žodžių, kuriuos mėš randame jo laiške, rašytame 18. X. 86 B-iumi:

„... Žmonės apgail pona Mikšą dėl jo didelios patrotkos, o muna su Dr. Bruazio ant apjuoko pastate; kaip tyriau ir pats mano žodžems netikėjei, nes Mikšas gyrės tokem ten keptam karveliui Kalnėnui, o tas man bei kitiems, kad neva mudu su Bruaziu kaltu esava. Aš labai džiaugiuos iš to, kad ponas Šliupas manę per savo „Lietuvišką Balsą“ grumena Mikšai vislab atiduoti ką nupirkau nuo pardavimo...“¹⁾

Kas pusvelčiui teko nusipirkti, Jankus, zinoma, niekam viso to neatidavė, norint, pvz., „Aušra“ buvo ne Mikšo, o lietuvių visūmenės savastis.

Po Prūsų lietuvių „Birutos“ draugystės susirinkimo 18. VII. 86, kur Jankus ir kompanija buvo pasiketinė išmesti Mikšą iš dr-ės, paskutinysis išleido savo pasiteisinimui atspauzdintą „Trumpą atsizsaukimą in viso svieto Lietuvinkus“ ir „Atsiliepimą ant p-o Jankaus užpūlimo vitūtiname susiejime liet. dr. Byrutos 18. VII. 86“²⁾, bet tai jau negalėjo pataisyti suirusių jo reikalų — ir „Aušra“ po šešto 1886 m. numerio nustojo išėdinėjusi; buvo žadėjęs ją Jankus išleidinėti, bet jis teipgi jau buvo nustojęs lietuvių akyse kreditą, ir „Aušrą“ daugiau nebeapsirodė.

IV. „Aušros“ išleidinėjimas ir platinimas.

„Kada Mikšas, sako Jankus p. m. „V-o“ Nr. 3³⁾, privatiškų prasikaltimų dėl turėjo pasitraukti nuo „Ausros“, jis paliko visą „Ausrą“ iki 4 numerio niekur neplatintą ir pavesdamas ją mano gerai varei. Apsisteliavusių ant „Ausros“ pronomeratorių buvo 64 ir buvo po 1 rublį atsiuntę, tokiu budu inėjo 64 rubliai (128 markiai) ir tų pinigų galėjo užtekti vienam numeriui atspausdinti. Kitą dalį, kiek

¹⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 43. ²⁾ „V. L.“ Nr. 51.

³⁾ „Sis-tas apie „Ausros“ išleidimą ir platinimą — 104—105 pp.

žinau, padovanojo Višteliuaučkas — 100 markių, Šernius iš Klaipėdos — 149 mk., Dr. Basanavičius — 80 mk. Prusuose buvo penki abonentai.“

Pirmiausia čia reikia pasergėti, kad Jankus paduoda klaidingas žinias apie tai, kiek tapo B-iaus, Vištaliaus ir Šerniaus paaukauta „Aušros“ pradžiai. Kiek B-ius paaukavo, mes matome iš cituoto jau Mikšo laiško, rašyto B-iiu 12. VII. 86, kur tarp kito ko yra pasakyta (žr. „V. L.“ Nr. 43):

„.... Pasakyk tamsta, kuomet man 200 rublių dovanojai? Jankus taip visiems iš tamtos gromatos skaito, sistematiškai mano vardą naikindamas ir prie viengėnių į piktą pasalkabą manę grusdamas. Tamsta prisidėjai pašalpa prie uždėjimo Aušros. Ar tai man dovanota?“

Šernius, kaip sako B-ius, pasiremdamas ant jo laiško, rašyto 1. IV. 83 Mikšui, „mažiu- mažiausei“ paaukavęs 175 markes (žr. „V. L.“ Nr. 50).

Beto, Jankus čia paduoda kur-kas didesnę „Aušros“ spauzdinimo prekę: už lanką (16 puslapių), kaip sako „V. L.“ Nr. 50 B-ius, buvę mokama ne daugiau 40 markių, o kiekvienas „Aušros“ numeris turėjo maž-daug po 2 lanku.

„.... Tik mūsų tad' trijų, sako tame-pat numeryje B-ius, suteiktos Mikšui dovanos galėjo užtekt, kaip rodos, ant kelių lygei „Aušros“ numerių atspausdinimo, jeigu ne butu, jam iš Prūsų pabegant, ant ko kito surinkti pinigai apversti, ir, jeigu ne ta „polnische Wirtschaft“, kokią to laikraščio „redaktorai“ vedė, ir ne stoka geros organizacijos, rasi „Aušra“ ir šendien da butu švietus....“

Reikia da pridurti, kad, pasirodžius „Aušrai“, ir daugiau lietuvių aukavo jai didesnes ar mažesnes sumas; pažymėti čia galime Nėrij, kuriam ketvirtame numeryje (1883 m.) yra atsakymas, kad laiškas „su žinomais pinigais“ esąs gautas.

Labai abejotinas yra teip-pat Jankaus paduotasis prenumeratorių skaičius ir jo tvirtinimas, būk paimdamas jisai, Mikšui išbėgus, į savo rankas „Aušrą“ radęs ją niekur neplatintą. Pats Jankus, rašydamas pernai minėtajį Mikšo nekroliogą, jau paduoda 75 „po vieną rublį“ mokėjusius skaitytojus, o rašydamas „V. L.“ Nr. 52 „Szis tas isz Auszros pradžios“, jis tarp kito ko sako: „Parwažiauwus Szlupui pas manę ir parsšwežus Auszra isz Ragainės, regis buwo wisų numerių po 850, taigį 1000 tapė drukawotas; turbuti, kad szeip teip bus 150 iszdalyta arba pardūta.“

Tokiu būdu materijališkoji „Aušros“ pusė, pradėjus jai išeidinėti, buvo sulyginimai gera, tik Mikšas, išbėgdamas ir išnešdamas jos pinigų, didžiai sugaišino jos išeidinėjimą. Bet ir šitą dalyką teip aptamsino Jankus, kad dabar tuo tarpu sunku teisybė surasti.

Mikšo nekrolioge jis rašo, kad „su 4 numeriu pasibaigė skarbas ir „Aušros“ išleidimas buvo negalimas. Priegtam Jurgis Mikšas

matydamas atšalimą ir tų pačių pirmesniųjų kurstytojų, palikęs visą darbą man, pasitraukė, nesakydamas kur.“ Laiške gi, rašytame 7. VII. 86 B-iiu, tas pats Jankus užmėtinėja Mikšui, kad jis, išbėgdamas Žemaitijon, išsinešęs „Aušros“ pinigų — 600 markių (žr. „V. L.“ Nr. 43). Mikšas teip teisinasi šitam dalyke minėtame „Atsiliepime ant p-o Jankaus užpuolimo“:

„P-as Jankus man užmėtinėjo, jog asz, pirmą kartą nū Auszros rėdytuwės (redakcijoje) atsitraukdamas, 600 markių pinigų kelionei pasiėmęs. Tai neteisybė. Vedamose knygose buvo paminėta, jog kasėje tur 418 mk. rastiesi. Prie viso rokundo nebuwo paminėtos kasztos už siuntimą per rubežių ir pustpinigėi už gromatas, kuri konta apie 220 markiui iszneszė. Netapė paminėta, nės mislyjau visados prie Auszros pasilikęs. Taipgi pinigų drauge imtuju nebuwo daugiau kaip 198 mk., kuriūs jau pernai pawasarij (1885 m.) Auszros rėdystei atlikau, Mauderodei už spaudą užmokėdamas. Asz bucziau visą teisybę turėjęs, algos praszyti už Aszros rėdyką per pusę meto: 400 markiui nebutu per daug buvę; atlyginimo už dieninį užlaikymą: viskas juk ėjo isz mano paties delmonu. Asz to nedariau. Dėkavonė draugu nekuriu už tai yra, man užmesti, buk isz Auszros skrynės 600 markiui neteisiu budu pasisavinęs!“

„Kada Mikšas, privadžioja Jankus B-iiu savo laiške, rašytame dėl „Aušros“ archyvo, per lengvas buvo savo užsiėmime, tai aš pašaukiau Šliupą, kurs badmyriawo Genfe, ne kaip valdytoji „Aušros“, bet kaip apmokamą pagelbininką, kursai gauna dividendus. Aš priverčiau Šliupą buti atsakančiu redaktoriumi, kadang jis buvo kataliks ir pažystams tarp mokslan einančios jaunuomenės, teip Maskwo kaip ir kitur, per tai skaitytojai „Aušros“ pasidaugino.“

„Šliupas, sako jis vėl Mikšo nekrolioge, buvo man visame paklusnus, jis klause visur mano rodos, ir „Aušra“ butu veik galėjusi gerus žingsnius tolyn žengti, vienok prie visoko išsikėlė trečias lietuwystės priešas: voikiškoji valdžia....“

Tokiu būdu Šliupo laikuose, kaip sako pats Jankus p. m. „V-o“ Nr. 3, „išleistuvė susistiprėjo: žemaičiai ir lietuviai katalikai ant savo vieros žmogaus dėjo nusitikėjimą, ir „Auszra“ butų galėjusi bemaž pastovėti“, bet, girdi, Šliupas iškeliawdamas pasiėmęs visą nedidelį „Aušros“ turta — apie 600 markių. Kad tai yra labai abejotina žinia, jau mes augščiau matėme.

Kiek turėjo „Aušra“ 1884 m. prenumeratorių, sunku tikrai pasakyti, pasiremiant ant apgarsintųjų dokumentų. Apie tai tegalime spėti iš tūlų Jankaus laiškų, iš kurių paduo-

dame čionai ištraukas¹⁾. 6. VII. 84 Jankus tarp kito ko najiviškai rašo B-iiui:

„Nauja misle arba maste noriu paleisti tarp broliu. tai visupirmaus prašau Tamstas draugiška pristojma. Noriu i Maskoliu Valdže prašima paleisti kad anie butu širdingi, o leistu 400 Exemplioriu „Aušros“ per cenzura i Lietuva, be pasiklausima nenoriu ta dariti. ir dar ne žinau ar Maskoliškai ar Lietuviškai reike parašiti tai prašau visu širdingiausos rodos ar usimoketu tas darbs, ale pamegit butu verta. Jei Maskoliškai reiktu parašiti, tai parašik o atsiusk iki manes o tada aš susiu ik i vieta, o jei Lietuviškai tai teipjau; žinai mane mažai sugiebenti vaika esant ir gal su mana raštu padarity keikesti o ne žegnone.“

Kitame laiške, rašytame 18. VII. 84, jis sako:

„Parašik prašimą i Maskolišką valdže teip lig kad aš prašau gal leistie Meškas 400 Exemplorių per cenzura.“

Jog toks „A.“ egzempliorių skaičius galėjo tuomet išsiplatinti tarp Maskolijos viešpatystės lietuvių, galima ir iš to spręsti, jog tik per vieno Miglovaros rankas pereinavo daugiau kaip 100 egzempliorių, o i Senapilį eidavo, kaip pats Jankus sako p. m. „V-po“ Nr. 3, apie 120 egzempliorių.

„Užstojus 1885 metams, sako Jankus „V-e“, abonentai sumažėjo vėl ant 70, o nors ir po 4 rub. mokėjo, tai vis tiktai pusei metų teištoko, kitkas mano žlugo.“ Kad tai neteisybė, galima spręsti ir iš Mikšo pasiteisinimo po 18. VII. 86 „Birūtos“ susirinkimo dėlei Jankaus užmėtinėjimo, jog 1886 m. dėl „Aušros“ pabranginimo ir Mikšo netvarkos ant 300 pasimazinę „A.“ prenumeratorių; Mikšas tvirtina, kad Jankus neteisybę sakąs: 1885 m. teišsiplatindavę truputį per 250 egzempliorių. 1886 m., kaip sako Mikšas, buvę 175 prenumeratoriai; tokiu būdu jų skaičius būtų susimazinę ant 75²⁾.

„A.“ prekė keturių pirmutinių numerių buvo paduota po 1 rublį, penktojo — 2 rub. 20 kap., nuo 6 iki 10 da pridėta po rublį už nusiuntimą i Maskolijos viešpatystę; 1884 ir 1885 m. da pakilo prekė — su nusiuntimu i vietą 4 rubliai; 1886 m., dėlei formato padidinimo ir „kaštaunų (?) abrozų“, pridedamų prie kiekvieno numerio, ji pakilo iki 6 rub.

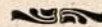
Paėmus „Aušros“ prenumeratorių skaičių Jankaus laikuose — 1884 m. apie 400 ir 1885 m. per 250 — ir aukas, kurios, norint nedaug, bet vis-tik plaukė i „A.“ izda³⁾, mes galėsime įvesti, kad Jankus neturėjo prie

jos tokios, kaip jis sakosi, pragaišties. Da labiau galėsime mėst ta tvirtinti, jei atsiminsime, kad Mikšas, paimdamas „Aušrą“ nuo 1885 m. 9 num. i savo rankas, turėjo išmokėti 600 markių Jankaus skolų Mauderodei už spauzdinimą ir 100 markių Marenholcui už įrišimą; beto, norint Jankui buvo užmokėta visų 1885 m. prenumerata, Mikšas, spauzdindamas 4 paskutinius „A.“ numerius, nieko iš to nuo jo negavo¹⁾. Kad Jankus da ir kokį pelną iš „Aušros“ galėjo turėti, matyt iš to, jog jis, kaip jau augščiau matėme, 1886 m. vėl būtinai norėjo i savo rankas paimti „Aušrą“ ir tam tikslui pradėjo visur kišti Mikšui koją ir tokiu būdu pagreitino „A.“ galą. Kitokiu būdu, kaip noru pasipelninti, aš nemoku išaiškinti tokio Jankaus „rūpesčio“ „A.“ dalykais.

Jankus da sako, kad ir Mikšas ėmęs nuo jo už redagavimą ne mažiaus 800 markių, beto gavęs nuo jo ir „valną kvatierą, vertėje apie 1000 (!) markių“ — tai teip-pat turi būti Jankaus pramanyta, kaip ir tie 600 markių, šliupui duoti, ir 2000 markių, kurias būk prakišęs dėl „Aušros“.

Tikrai daug pinigų bus prikišęs prie „Aušros“ — tai Mikšas. Pirmiausia, už spauštuvę jis užmokėjo apie 10 tūkstančių markių, už 1885 m. „Aušrą“, kaip jis sakosi, primokėjęs iš savo kišenias daugiau 12 šimtų markių, 1886 m. atspauzdinimas 6 numerių (po 1000 egz.) apsiėjęs jam daugiau tūkstančio markių, o tuo tarpu teiplaukė nuo 175 prenumeratorių; iš jų da išėję už transportų siuntinėjimą per sieną ir už „A.“ siuntinėjimą uždarytuose kuvertuose 250 markių, tokiu būdu tik 1886 m. deficito buvę 800 markių!²⁾

Vis-tik ir Mikšas neišėjo iš „Aušros“ visiškai grynas. Įsitaisydamas spaustuvę, jis sakėsi „Aušrą“ dykai spauzdįsias, — kiek surinks iš skaitytojų, tai būsia krasos reikalams; spaustuvę išlaikysias ir pats išsimaitysias iš kitų darbų³⁾. Bet, kaip jau augščiau matėme, perplačiai jis iš karto užsiėmė — nepasisekė jam tie „kiti darbai“; perplačiai ir pats pradėjo gyvent; prie to da prisidėjo Jankaus intrigos, ir jis visiškai sunyko, o kartu su juo sunyko ir „Aušra“. K-as.

J. Šliupo pasiuntinystė Varšuvoje.

Iš pernykščio *Varpo* Nr.3, pašvęsto „Aušros“ sukaktuvėms, žinome jau, jog 1884 metų pradžioje J. Šliupas, Prūsų valdžios priverstas pasitraukti nuo „Aušros“, buvo tarp ko kito nukeliavęs ir Varšuvon prie to laiko general-

¹⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 42.

²⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 51.

³⁾ Žr. „Aušros“ atsakymus.

¹⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 51. ²⁾ Ten-pat.

³⁾ Žr. „V. L.“ Nr. 48.

gubernatoriaus Hurkos liet. spaudos reikalauose. Apie tą kelionę patsai J. Šliupas labai trumpai savo atsiminimuose tepapasakoja. Apie ją daug plačiau mes gauname patirti iš „Vien. Lietuvinkų“ Nr. 41, per m., kur J. Basanavičiaus tapo patalpintas labai įdomus šitame dalyke kai-kurio Pr. S. laiškas, rašytas jam iš Kauno (kame Pr. S. tuomet gyvenęs) dar 10. V. 1884 m., t. y. greit po Šliupo kelionės. Tasai laiškas, paduodamas smulkesnes žinias apie minėtąją J. Šliupo kelionę, apšviečia vienkart ir aušriečių politiką su valdžia, nuo kurios „gudrumu“ jie norėjo išgauti spaudos leidimą ir kitus palengvinimus.

Ir dabar dar nevienas Lietuvos bajoras ir daugelis lenkų nepamiršta įsiskarščiavę (senu papratimu) prikišti lietuviams jų artinimos ir kokėterijos su caro valdžia prieš „lenkus“. Dabar jau, žinoma, apskritai kalbant, yra tai anachronizmas. Buvo vienok laikas (reikia tai pripažinti, nors ir su skausmu), kuomet, pradėjus lietuviams kelti lietuviškąjį klausimą po rusų laikraščius, o paskui ir „Aušrai“ pasirodžius, buvo atsiradę nemaža iš Lietuvos jaunūmenės, kurie labai papeiktinu būdu, „gudrumu“, t. y. kurstymu lenkų neapykantos ir nusilenkimu, prisimeilinimu caro valdžiai stengėsi atgyti tautos tiesas. Ir tokia politika, reikia tai pabrėžti, taip buvo anų laikų lietuvius apėmusi, apipainiojusi juos ir įsigalėjusi, jog jos liekanas matome dar kai-kur (ypačiai pas klėrikalus ir dešinają t. v. „patrijų“ frakciją) ir dabar, o tuomet buvo patraukusi net ir tokias ypatas, kaip J. Šliupas, nors iškur kitur žinoma, jog jau ir tuomet jis buvo persitikrinęs revoliucionistas Patsai J. Šliupas prisizįsta prie tos politikos (o kaip toliaus pamatysime, dėlei tos-pat politikos jis ir Varšuvon buvo nukakęs) ir sakosi (žr. V-po Nr. 3, p. m., l. c.) nesykį rašydavęs, studentu dar bebūdamas, „raštus prieš lenkus, nuduodamas prietelystę dėl Maskolijos, su lukestimi, kad valdžia patikės lietuviams (Mano pabraukta. Raš.) ir sugražįs mums spaudą“. Caro valdžiai šypsojosi gera proga — pasinaudoti (vardan savo principo: *divide et impera*) tokiu tarpu savo naudon. Ir nevienas valdžios atstovas buvo jau bepolitkštąs lietuvių pusėn, nevienas iš jų buvo betraukias (dėlei savų, suprantama, rusifikacijos interesų) tokius lietuvius - polonofobus prie savęs ir bepolitkuojąs su jais, tikėdamas, žinoma, būsią galima padirbti iš jų tikrus moskalofilus

Gerai dar, kad tokie bandymai „nuduoti prietelystę dėl Maskolijos“ buvo ir pasiliko iš lietuvių pusės „politika“, nes kitaip ta „prietelystė dėl Maskolijos“ būtų kitokiu būdu pasibaigusi ir kitokias pasekmes turėjusi.

Prie tosios „politikos“ laiko priklauso ir nepasisekusi J. Šliupo kelionė Varšuvon. Kaip ta kelionė įvyko, mes gauname žinoti iš minėtojo jau augščiau Pr. S. laiško:

„Per velykas — rašo Pr. S. savo laiške — buvau Veiveriuose pas NN. Tenai tropijosi pasipažinti su Jurk(evićiu) inspektorium; jis nesenei buvo iš Varšavos parvažiavęs, daug pasakojo apė mus' reikalus. Ščeb(alski's), redaktorius „Varš. Dnev.“, sako Jurk., nori rundo (Gurkos) prašytie, kad pavelytu liet. knigas persigabent iš Prūsų ir ant galo „vremenno“ pavelyt spaut knigas Gudijoje lot. literomis, bet tik „vremenno“, savo kaštu, be jokios no rundo pagelbos, jie mislija, jogei če lietuviui ne galės; man rodos, kad jie (= maskoliai) labai gerai supranta mus padėjimą — mes esam ubagais, mes nieko da ne galim instengt. Jurk(evićius) rodijo NN. važiuot in Varšavą pas Ščeb(alski), Apuchtiną ir Gurką, bet NN. ne važiuo — priezasties ne žinau; iš pradžių rangės', iš Senapylės teipogi ne buvo kam vykti, teip ir liko.“

Toliaus vėl apie užmąnytąją kelionę Pr. S. šiteip tęsia:

„Tau tur but yr gerai žinoma, kad „Sovrem. Izviestija“ nori investuoti lotin. druką Lietuvoje, teip pat „Rus“ Aksakovo 8 N. visiškai gerai atsiliepė apė mus reikalus; „Mosk. Viedom.“ teipogi, tik prieštarauja „S. Pet. Viedomosti“. Matydami tokį kilimą, gūdai, ipač Varšavoje, nežino ką daryt. Ėmė prisišnekučiuoti prie lietuvių. Ščeb(alskis) rašinėjo pas keletą lietuvių, prašydamas atsiųst jam medegų dėl artikulų, arba ir artikulus, arba prašė, kad pas jį lietuviui, budami Varšavoje, atsilankytu. Viens iš mus' teip ir padarė, priėmė tą vaikiną ko geriau ir prašė, kad tas viską jam rašinėtu — tai buvo NN. Kada Jurk(evićių) pamatė, tai teipogi, jis ir tą prašė, kad savo mokintiniams (dabar jau mokintojams) pasakytu, kad tie Ščeb(alskijai) rašinėtu Po velykų ne persenei atvažiuo pas manę J. Šliupas; jam aš rodijau nuvykt. Surinkom pinigūs su didele bėda, iš ko dabar matau, kad mes esam suvis ubagais — 50 r. negalima buvo surinkt, ar tai ne gėda? Porą nedelių buvo prašinėta — iš niekur ne galėjom gauti, reikė' imt no žydo ir mokėt procentus Šl. nuvažiuo. Pirma to sušnekėjom (sulyg. V-po Nr. 3, p. m., 88 p. Raš.) apė musų reikalus, ipač ko reikia prašytie, surašėm ant popieros, ir su tuom jis išbraukė.“

Labai įdomu, suprantama, kas tuomet buvo sušnekėta, koksai anų laikų „programas“, kad teip pasakysime, tapo išdirbtas — ir ko Šliupas turėjo Varšuvoje pas caro valdžios atstovus klabinti. Šioks-toks „programas“ tapo iš tikro tuomet išdirbtas, ir jį Pr. S., rusiškai surašęs, buvo pridėjęs prie šito J. B-iui nusiųsto laiško. Garsindamas šitą Pr. S. laišką, J. B-ius padavė, sutrumpinęs ir lietuviškai išvertęs, ir patį t. v. „programą“. Tasai dokumentas turi, mano nuomone, labai svarbią istorišką vertę, ir aš jį, J. Basanavičių sekdamas, ištaisai čionai paduoodu, padaręs tik kur-ne-kur savo B-aus parūpintojo teksto redakciją.¹⁾

¹⁾ Būtų geistina, kad J. B-ius teiktųsi išvertęs apgarsinti šitą dokumentą ir ištaisą, nes ištaisas dokumentas visuomet daugiau pasako istorikams už sutrumpintą. Raš.

„Kodėl reikalinga yra leisti lietuviams lotyniškas raides („šriftą“): a) senumas jų vartojimo lietuviškoje literatūroje, lietuvių tautai konservatyviškai esant, yra didžiausia kliūtis įvedinimui ne tik rusiškųjų, bet ir pataisytyjų lietuviškų raidžių; b) tautiškas prietaras ir neįsitikėjimas rusams, lenkų pasėtas, verčia lietuvius žiūrėti į rusiškąsias raides, kaip į stačiatikystės įvedimą; c) apšviestieji lietuviai, širdingai atsidavusieji Rusijai, per lenkiškąją propagandą ir spaudą pradeda nustoti įsitikėjimo ir įtekmės tarp savo žmonių, nes juos lenkai vadina separatistais, maskoliais, parsidavėliais; d) 20-metinis spaudos uždraudimas atgabeno visai kitokias, negu laukta, pasekmes: 1) nepasisekimą platinime knygų rusiškėmis raidėmis, 2) pasirodymą iš užsienio knygų su kenkiančia Rusijai pakraipa, kaip a.: „Palangos Juzė“, „persekiojimas tikėjimo“, „Knigos teisybių“ ir k., 3) lenkų platinimą tokių rankraščių, maldaknygių pavidale, kurie savo turiniu išjuokia Rusiją, jos sostą, jos kunigiją, ir apskritai visa, kas jai yra šventa; e) kaip Zavadzkiš varė eksploataciją maldaknygėmis ir t. t. (? *Raš.*); f) eksploatavimas lietuvių Prūsijoje savo naudon; „Aušros“ istorija; knygos 1867 m., kalendoriai; rytinė Prūsų politika („Viestn. Europy“ 72); g) rusų mokslininkai ir teoretiškai ir praktiškai užtaria ir vartoja lotyniškas raides (Kazaniaus universiteto, Mokslų Akademijos išleidimai, straipsniai laikraščiuje „Ruš“, „Sovremen. Izvies.“).

I. Kokie motyvai vietinės liet. spaudos reikalingumo: a) reikalas prašalinti nepakankimą, antipatiją ir neįsitikėjimą Maskolijai, pagimdytus ir prilaikomus spaudos uždraudimu; b) reikalas suteikti tikras ir lenkų nesudarytas žinias ir valdžios paliepiumus; c) doriškas susivienijimas su Rusija, išnaikinimas neapykantos, lenkų pasėtės prieš rusus, galimas yra tik spaudai esant; d) sumažinimas lenkystės atstovų autoriteto Lietuvoje (sulenkėje kunigai); e) perkeitimas idealo: inteligencijos atsimitimas nuo Lenkijos; reikia atitraukti ir tautą . . . draugystė su lietuviškai rusiška pakraipa knygoms platinti; f) doriškas Lenkijos puolimas, atskyrus teritoriją ir rašytojus (Mickeyvičius, Kraševskis, Kondratavičius ir k.); prisisavinus lietuviams šituos raštininkus, Lenkijos vertybė puola jos-pat akys ir užsienyje.

II. a) Dėlei viso ko, kas augščiau tapo išdėta, dingsta lenkiškasis klausimas Rusijoje; b) lietuvių kryptimo centras pereis iš Prūsų Rusijon: 1. pražūva konkurencijos keliu knygų kontrabanda ir 2. tampa užkirstas kelias melagingoms žinioms, kurias platina išleistos užsienyje knygos, — jos patenka kritikai — cenzūrai.

III. a) Pragaišimas įvairių kalbų tautoje apie žemėspadalinimą, mokesčių numažinimą, tarnystos dovanojimą kariūmenėje ir k.; b) apsilpinimas visokių tautos kursymų, kuriais užsiima įvairios tamsios ypatos (servitutai ir tt.)

Lietuviškoji kalba pradedamoj mokykloj.

I. Tikėjimo dalykai reikia išguldinėti lietuviška kalba, idant jaunūmenės dora tvirtesnė būtų ir tt.

II. a) Lietuviška kalba padeda geriaus suprasti ir prisivinti rusiškąją kalbą; b) netiesotas liet. kalbos mokslas naikina Rusijos autoritetą, ir Rusija pasirodo kaip lietuvių priešininkas; c) šnekos, lenkų platinamos, apie lietuviškojo gaivalo sloginimą mokykloje neturės pamato.

III. Rusijos ir lietuvių labai reikia lenkiškoji kalba pamainyti lietuviškąją ir rusiškąją kalba seminarijose: Seinuose, Vilniuje ir Kaune.“

Ką J. Šliupas laimėjo iš savo kelionės Varšuvoje, gauname žinoti iš tolimesnės to paties Pr. S. laiško tąsas.

„Ščeb. prilinkęs lietuviams, jeigu jie mislija susiartinti su rusiais. Lietuva negalinti nei dvasiška, nei politiškai pastovėti ant savo kojų; taigi lietuviui turį pažiūrėti, kokią jie kultūrą pasirenką; dėl lietuvių geriaus busė, jeigu jie prilinks prie Maskolijos, tiktai Maskolija gali lietuviams ką gero padaryti. Ogi ką gero? O tai ji gali leisti, kad vaikus mokinama butu mokslavietėse lietuviškai, idant tuomi pagreitinti prisiglaudimą prie Maskolijos; gali leisti atspaudinti laikraštį dėl žmonių dvasėje maskoliskoje (dėl inteligencijos nėsą galima leist laikyti liet. laikraštį); gali leisti atmušti vieną ar kitą „knjigutę“ žmonėms ant pasiskaitymo. Bet mokinutves spaudinti, ar kitas rustesniais, moksliškas knjgas lietuviškas n'ėšą velytina, kadangi kitaip pakiltu jausmas savpažinties, koks jausmas lietuviams nepriderins, kadangi lietuviui turį išmirti arba persiversti ir lietuvių jau visai mažai belikę, nes su visu in 1½ milijono, kas parodas, jog lietuviui jau nebeatsitūrėse. Jausmas savpažinties lietuvių turįs supulti su jausmu maskoliskumo. Iš užrubežio jaugi šendien einą lietuviškos knjgos, bet jų visiškai mažai musų kampe tepasklindą ir Prusai lietuvių neapkenčią: rėdiką, gird, „Aušros“ jau išvarė iš savo šalies, o reikiant Maskolija galėsinti ir su Prusija susinėsti dalyke sumažinotu spaudimo liet. knjgų Prūsijoje. Maskolij vyresnybė negali apkešti tokių, kurie dirba tame dalyke jai priešais, tuojaus tokias žmogystas suvalys. Lietuviai tuomi tarpu tegul rašinėja tokioje mislije, kaip pasakya programoj (žr. augščiau *Raš.*), in „Varšavski Dnevnik“ vieną ir kitą raštą, o tuomet tegul siuončia ant Ščebalskio vardo prašymą į vyresnybę apie leidimą spaudinti lietuviško laikraščio, kurį prašymą Ščebalskis paduosė Gurkai, nepasipriešijusiam¹⁾. . . O tai ką kalbėjo Ščebalskis Šliupui, teipogi ir Beliminovas (= Hurkos pagelbininkas? — žr. pereinū metų *V-po* Nr. 3, 88 pusl. *Raš.*)“

¹⁾ Visi čia šitoje ištraukoje privestieji zodžiai priguli J. Šliupui, kurs, matyti, apie savo pasikalbėjimą su Ščeb-ju tuoj pagrįžęs parašė Pr. S., o Pr. S., rašydamas Basanavyčiui, stačiai juos atkar-tojo. *Raš.*

Šitokios caro valdžios atstovų kalbos tokį padarė ant J. Šliupo įspūdį, jog jis, it grobą pūtes, pasiskubino kuo-greičiausiai iš Varšuvos prasišalinti, kad neprisieitų, jei kokios, ir ko prastesnio pritirti, nes Ščebalskis labai aiškiai buvo jau pradėjęs jo ypata interesusoties ir klausinėti, ar jis kartais ne tas pats, kurs „Aušra“ redegavo (žr. *V-po* Nr. 3, p. m., 88 psl.).

Tą Šliupo pasikalbėjimą su Ščeb-iu teip Pr. S. toliaus komentuoja.

„Taigi viresnybė — rašo jis — nori: 1. žmonems gazieta duoti tiktai dėlto, idant jie žinotų paliepinus jos ir tuomi susiartintu su rusais, mokslą-gi lietuviškoje kalboje plėsti nėra galima leisti; 2. ne nori duoti lotin. literų ir jeigu duos, tai tiktai „ant pamėginimo“ (Ščeb), kaip greitai russizmas pas mus prisigausis; 3. viresnybė ne nori leist spaudint lietuviškas knigas, kadangi tai busęs zadinimas lietuvišties; 4. ne nori investuoti kalbą lietuvišką in mokslavietes dėl ko kito, kaip tiktai vien dėl to, kad greičiau išmoktu russiškos kalbos; ant galo 5. esą ne gerai, kad viresnybė neduodanti amatų (= vietų) lietuviams; lietuviai esą kalti už tai, kad jie neglostomi viresnybės, glaudžiasi prie lenkų; argi lietuviai negali gauti vietos giliaus Maskolijoje? Taigi jeigu ir yr' reikalinga imti in tarnystę lietuvius Lietuvoje, tai visgi esąs paingas daiktas; geriaus busę, jeigu lietuviai keliautu in Maskolija, palikę savo vietą maskoliams-ateiviams O tai ką Varšavoj išgirdom.“

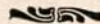
Iš viso čia paduoto aišku, rodosi, galėjo būti jau, jog iš caro valdžios nieko gero lietuviai negali išgauti, jog politikuoti su ja staciai nebeišpuola ir nebepridera, vienok kitaip, kaip pamatysime dar iš Pr. S. laiško pabaigos, sprendė tuomet mūsų aušriečiai-politikai. Tai, žinoma, tegalima tik išaiškint ta aušriečių dvasia, kuri tuomet Lietuvoje viešpatavo, tuo prislėgimu ir tuo silpnumu, kurį turėjo suprantam būdu patįs atjausti ir kuriuo visi tuomet skundėsi, o kurs neleido laisviaus ir plačiaus pažiūrėti į gyvenimą ir jo ateitį — ir liepė griebties, kad ir fantastiškų, o iš etiško atžvilgio — nešvarių ir labai papeiktinių pragumų.

„Tokios dvasios (žr. augščiaus paduotąjį „programą“. *Raš.*) artikulius — visai ramiai ir su tvirta viltimi į Ščebalskio priedzus baigia Pr. S. savo laišką — reikia siunsti dabartės in „Varš. Dnev.“, tie artikulai bus rekomendacija tam, kas norės uždėt laikraštį. Ščeb. sako, tikrai rundas pavelysęs. Medegos dėl artikulu turii; butu šitam dalykė pritinkami artikulai, bet kas imsis išdavinēt laikraštį. Sakau — nēr kam, su vis nēr kam. Reiktu dabartės jau paduoti prašymą per rankas Ščebalskio ant vardo Gurkos, jau butu čėsas — nēr kam, o Šliupas negalėjo likt Rossijoje, jį but pradėję persekiotie už jo lenkystę ir kalbą (laikytą draugystėje) „Litauische litterar. Gesellschaft“. Padavus prašymą, reiktu rupintis pinigų nors šiek-tiek — ir tų vis nēr. Kada dar reikėjo važiuotie in Varšavą, vos no žydo gavom. Senapyliniai su vis miega. — Ryto' misliju nuvažiuotie pas NN. in Veiverius. Ant mano dar rankų paliko Š. visą šitą darbą; aš ne žinau, ką su juom daryti. N. ne gali rodytis, jis polonofilas, X. — teipogi, o dvasioje polono-

filų nieko ne gali pradėti. „Sovr. Izvestija“ rašo daug apė lietuvius, jį šelpia juos, nori, kad butu daleistos lotin. literos spaudoje“

Bet Ščebalskio et cons. gundymai ir viliojimai, o vienkart ir J. Šliupo pasiuntinystė, kaip žinoma, nieko neatnešė ir niekias pasibaigė. Tik vienam J. Šliupui, reikia tikėties, jo kelionė Varšuvon atnešė tikrą naudą: dar vieną ir paskutinį kartą kuo-aiškiausiai parodė jam, jog su caro valdžia bičiuliauti ne tik neapsimoka, bet ir labai pavojinga

J. Bkp.

Jonas Mačys — Kėkštas.

(1867—1902)

I.

1902 m. 15 gruodžio d. pasimirė Plymouthte (Amerikoje) darbininkas lietuvių dirvoje, „Vienybės Lietuvninkų“ redaktorius Jonas Mačys; Amerikoje jis vadino save Kėkštu.

Pereitųjų metų „Varpo“ Nr. 1 buvo pažadėta plačiau aprašyti jo gyvenimą ir darbus, bet ikišiol da nieko nepasirodė. Todėl ne pro šalį gal bus bent dabar plačiau jį paminėjus pašvęstame „Aušrai“ numeryje, kadangi jai priguli šviesiausias jo veikimo tarpas.

J. Mačys gimė Suvalkų gub., Senapilio pav., Klebiškių valsčiaus Ilgavangių kaime, netoli nuo Prienu; gimė jis 1867 m., kuomet jau buvo numestas nuo žmonių sprando sunkus baudžiaivos jungas. Jo tėvai buvo neturtingi ūkininkai, vienok, matydami vaiko gabumą, norėjo leisti jį eiti mokslą, pasitikėdami, kaip beveik ir visi mūsų sodiečiai, susilaukti iš Jonuko kunigėlio. Vienas kunigas-giminaitis pagelbėjo jiems pinigais, ir jie pradėjo leisti jį į Senapilio gimnaziją.

Senapilyj tuomet buvo perpus pigiau, negu dabar, ir suvalkiečiai vienas už kito leido jį „kliasas“ savo vaikus.

„Galui, rašo P. Trupinėlis 1884 m. „Aušros“ Nr. 4, korespondencijoje iš Senapilio, broliams-lietuviams pranešti naudingą ir mielą žinią: musu gimnazijoje ira į 500 mokintinių, kuriu kūne trisketvirtis — lietuviai. Paskutiniūse metųė taip lietuviai emė veržtiesis į mokslą, jūg gimnazija turėjo daugumai atsakyti: pernai 50 vaikuin verkdam ir dusaudami grįžo namon dėl stokos vietos; tuli nuvažiavo į Suvalkus; bet kas ten papūla, maža iš to Lietuvai nauda, nės apsilenkūja su mesą ir su kaulais“

Augęs dievobaimingų žmonių atmosferoje, skaitančių kunigą beveik už šventą žmogų, jų rengiamas iš mažų dienų į kunigus, jis iš pradžių ir pats manė, pabaigęs keturias kliasas, eiti seminarijon; bet paugėjęs kiek, užsikrėtęs jau prasiplatinusia tuomet tarp vyresniųjų kliasų mokinių kritiška minčia, jis atsiskakė nuo kunigystės.

Kai-kurie jo draugai jau buvo Seinų seminarijoj. Jis susirašinėjo su jais. Vieno

iš jų, pasakojo paskui jis pats, prašęs paaiškinti kuriuos-ne-kuriuos abejotinus jam tikėjimo dalykus. Klėrikas atsakęs, kad apie tokius daiktus esą uždrausta ne tik abejoti, bet ir manyti. Šitas atsitikimas būk galūtinai sulaikęs jį nuo seminarijos.

Atsisakius Jonui važiuoti seminarijon, jį ištiko toks-pat prilikimas, koks ištinka daugelį mūsų jaunikačių: tėvai ir minėtasis kunigas atsisakė beduoti jam daugiau pinigų, ir jis, norint mokslas ir gerai sekėsi, pabaigęs, rodos, šešiaš klisas, turbūt nepasitikėdamas savo spėkoms, pametė gimnaziją.

Jono tėvai, kaip ir daugelis paprieniečių, buvo sulenkėję ir mėgo namie lenkiškai kalbėt. Pirmą kartą, kaip jis pats pasakojo, pasižinęs su lietuviškais laikraščiais turėdamas 15 ar 16 metų, viešėdamas pas vieną felčerį. Išvažiuodamas vieną kartą ant visos dienos iš namų, felčeris palikęs Joną savo kanceliarijoj. Bevartydamas ant stalo knygas, vaikiną užtikęs kelis „Aušros“ numerius. Labai nusistebėjęs pamatęs, jog bėsama ir lietuviškų laikraščių; pradėjęs skaityt... „Aušra“ labai sujudiniusi jautrią jo širdį, jis pradėjęs šokti ir dainuoti, nerazdamas kitokio būdo savo jausmams išreikšti... Bet daugiausiai prisidėjo, be abejonės, prie jo užsidegimo — tai lietuviška dvasia, pražydusi tuo tarpu Senapilio gimnazijoj.

Senapilis buvo „Aušros“ laikuose visos Suvalkų gub. židiniu; kitos tokios vietos nebuvo tuomet visoj Lietuvoj: Senapilio gimnazijoj buvo net 5 lietuvių-mokintojai: Arminas, Botyrius, Jasiulaitis, Kriaučiūnas ir Staniškis; lietuviškos kalbos lekcijos — tai buvo tuomet tėvynės meilės lekcijos.

„Musų gimnazijoje, rašo Andrius A. 1891 m. „Varpo“ Nr. 4, korespondencijoje iš Senapilio, prieš penkis metus, nors direktoriumi buvo toks karštas „obrusitel'is“, kaip p. Solovjevičius, nors inspektorium buvo ex-katalikas ir ex-lietuvis — p. Botyrius, kursai lietuvius nuolatai ragino numesti nuo savo sprando sunkų lenkų jungą, o susibroliauti su gudais (lyg gudų jungas yra dėl mūsų lengvesnis!), vienok lietuviška dvasia tarp mokytinių daug augščiau stovėjo, kaip dabar. Skaitliuje mokytųjų gimnazijos turėjoje tada keliata mylinčių tėvynę ir darbščių lietuvių, kurie į mokytinius mokėjo įkvėpti meilę tėvynės: mokytiniai nesigailėjo ant jos naudos, nė pinigų, nė darbo; pasirengę buvo šį tą už ją nukęsti ir nesibijoję priešų. Tiesa, lietuviai tada didelių priešų ir neturėjo: p. Botyrius pirm visko norėjo įgyti meilę lietuvių, pertai šelpė juosius ir jų darbų; pats direktorium buvo persitikinęs, kad lietuviai nori tikrai atsiskirti nuo lenkų ir laikė tai jiems už gerą, nes mislyjo, kad tuo įpač glausis prie gudų. Žinoma, lietuviai nė nemislyjo išrodyti jam klaidingumą tokių pažiūrų, tikt patys tylomis savo darė... Gimnazija mūsų stojosi tikru žibintu lietuvištos Suvalkų rėdybos!...“

Tas-pat galima pasakyti ir apie 1883 ir 1884 m.: per senapiliečių, ypač Armino rankasėjo apie 120 „Aušros“ egzempliorių ir daug

knygelių; platinama buvo daugiausiai tarp gimnazijos mokinių.¹⁾

Mačj greitai įtraukė į savo eiles tas judėjimas, ir neužiugo jis pasidarė jo pionierium. Senapilyj buvo gana stiprios ir lietuviškos rašenybės spėkos: *Petrus Arminas* — *Trupinėlis*, *Linkis*, jau pradėjęs tuomet rašyti vyresniųjų klisų mokinys *Antanas izz Bugnų* ir kiti; ir Mačys tapo įtrauktas į rašytojų eiles.

Da gimnazijoj bebūdamas, jisai prisidėjo prie išleidimo lietuviško rašyto laikraščelio „Prieauszrio“ (išėjo jo iš viso bene 12 numerių). 1884 m. „Aušros“ Nr. 10 ir 11 jau randame tokį jam atsakymą:

J. Kėksztui Ilgavangije. Tamstos gromata su žinėmis atėjo. Aczių už tai. Atsiųstoji žinė budama svarbi taps patalpinta. — Ar minėtasis knygutes kur negalėtumėme į parubežį nusiųsti? Tada tamstai jos labai pigiai atsiėtu. — (Toliaus kalbama apie Prūsų policijos persekiojimą „Liet. Polit. Laikraščio“. Raš.) — „Mužikas Žemaiczium ir Lietuvos“ taps patalpinatas; jau mums atsiųstas. — „Kija“ raszome, kadangi samprotauta, jog czia - n - su - i - - susuvienyjusi, kuri kitūse laikūse iszpūla: kjiū, kilau, kilti; bjru, birau, birti ir tt; ale tiriū, tīriau, tirti; prie „randū“ - n - dar girdėti: randū, radaū, rāsti; badaū, busti ir t. t. Tos paczius mišlies ir Kurszatis. — Kiti raszbius dalykai, kuriūs tamsta privedei, taps, kiek galima, priimti. Su nauju metu jau pirmąjį daliką įvesime. Nenorėjome in-konsekvejncijos kaltais pasidariti; butumėme jau seniai tai priėmę. — Tamstos keli suraszai izz Prieauszrio num. 1—5 tapė patalpinta į „Niamuno Sargą“. Labas dienas draugams.“

Čia pirmiausia mums metasi į akis toks platumas 17 metų vaikino pakeltų klausimų: jis jau interesuojasi judėjimu ir dargi aktyviškai prie jo prisideda: prisiuntinėja raštus, parsisiųzdina knygas, kritikuoja „Aušros“ rašybą; kai-kurie jo pasergėjimai (bene Y įvedimas, už ką stovėjo senapiliečiai²⁾) tapo redakcijos priimti. 1885 m. „A-os“ Nr. 9 jau randame įžengiamąjį *Kėkszto* straipsnį „Musu vargai“. Šitam straipsnyj jis skundžiasi ant mūsų žmonių tamsumo; inteligentai maža tesirūpiną jų reikalais, maža teisleidinėją tikrai naudingų jiems knygelių, kaip Nėrio „Tris pamokslai apie ūkė“, Vileišio „Stefensonas“, „Žemės ir oro atmainos“ ir „Naudingos šnekos“; dainos ir eilės, kurių teip griebiasi lietuviai, maža teduodančios žmonėms; reikia, sako jis, žmonės mokint kovoti su vargu, neišmanymu ir savo „globėjų“ — ateivių sukurtumu! 10 ir 11 num. yra jo (*J. Kardieliaus*) straipsnis „Jonas Oberlėnas. Jo garbingas, nenūalsus veiklumas“. Ten

¹⁾ Žr. 1884 m. „Aušros“ Nr. 4, 140 pp. ir Nr. 12 420 pp., 1885 m. „A.“ Nr. 7 ir 8, 238—239 pp., 1889 m. „Varpo“ Nr. 10, 157—159 pp., 1891 m. „V-o“ Nr. 4 60—61 pp. ir 1903 m. „V-o“ Nr. 3, 104—110 pp.

²⁾ Žr. 1903 m. „Varpo“ Nr. 3, 59 pp. ir Nr. 4 ir 5, 134—138 pp. — Armino rašybą.

jis parodo veiklumą kunigo Jono Oberlėno nuo Štrasburgo, kuris vienas, be paliovos dirbdamas, pakėles visam krašte lauko kultūrą ir amatus, išplatinę sušelpiamąsias draugystes, ligonbučius, o visų pirmiausias — mokyklas; Oberlėnas nėvieno neaplenkdavęs; jis ramindavęs nuliūdusius, šelpdavęs neturtėlius, lankydavęs ir gydydavęs ligonius . . .

„Ko dėl pas mus to nėra? — klausia autorius. Regi dažnai ir girdi kunigą atsistojant prieszai girtaujančią arba paleistuvaujančią gaują su lazda ir lojant jūs, gąždinant pragaru, kankynėms. Ko dėl jis nebenori pasigauti geresnes progas: pakalbinti į musu apsileidusiu žmonių ne jau protą, bet į prastą išmintį? Ko dėl jūs gąždinti vienat perkunija, žaibais, griausmais, sėra ir ugnimi, o ne pabelsti į ju sveiką nūvoką, kuri, syki įgijusi valdžią žmogui, nesidūs taip lengvai išsauszi, kaip kad yra su pakėlimu jausmo — baimės arba ko kito? . . .“

Tai sakoma romantiškoj „Aušroj“, svajojusioj įtkiti visiems lietuvių sluogsniams: ir pirmėiviams — radikalams, ir konservatistams — kunigams! Už panašų kunigų kritikavimą kai-kurie da ir šiandien tebedaro „Aušrai“, ypač Šliupo laikų, užmėtinėjimus, kad jį tokiu būdu atstūmusi nuo savęs kunigus; tačiau žinant, jog kunigai yra didžiai atžagareiviškas, konservatyviškas gaivalas, į tokius kritikos apsiereiškimus terekėtų tik žiūrėti, kaip o progreso ženklus: juo greičiau įvyko persiskyrimas su kunigais, tuo geriau.

Bene 1885 m. Mačys atsitraukė iš gimnazijos; atsitraukęs pusę metų gyveno Garliavoje (Senapilio pav.) pas žinomą „Aušros“ rašytoją ir vaikų mokinioją J. *Andžiulaitį* (*Kalnėną*). Ten buvo tuomet susitelkę keltas jaunų lietuvių, karštų patrijotų. Jie platinavo ir susirinkę skaitydavo lietuviškus raštus, apsvartinėdavo kokius klausimus ir visur rūpindavosi rodyties, kad jie — lietuvių ir nesigėdij lietuviškai kalbėti, — ir tai tuomet jau daug reikšdavo: reikia atsiminti, kad tuomet ne tik juodapykakliai — ponpalaičiai, bet ir žmonės su paniekinimu žiūrėdavo į tuos „muzikiškai“ kalbančius ponaičius¹⁾, ką šiandien Suvalkų gub. jau retai kur beužėsi. Andžiulaitis kalbėdavo su vaikais savo mokykloj vien tik lietuviškai; ant lietuviškosios kalbos lekcijos priverzdavo eiti visus vaikus, net ir žydus, vokiečius, lenkus; lietuviškai rašyti mokino vaikus lotyniškėmis raidėmis su visais „Aušros“ priimtaisiais ženkliais. Tam ratelij Mačys buvo vienu iš darbščiausių: jis nemėgo daug kalbėt, bet daug skaitė ir rašė. Tam laikui ir priguli daug jo raštų, patalpintų 1886 m. „Aušroj“ su parašais: J. *Maczys* (*Kėsztas*), J. *Ma. . . ys*, *Ma. . . iu Jonas*, *Jonas Nebylys* ir J. *Neregys*. (1886 m. „A-os“ Nr. 5 yra Andžiulaičio straipsnis „A-p-

szvietos dalykūse“, Mačiui pašvėstas, o Nr. 6 Mačio eilės, Andžiulaičiui pašvėstos.)

Libiausiai atkreipia atydą jo straipsnis, patalpintas 6 „Aušros“ num. „Dvasė ir medega“ — atsakymas p. *Silvatikui* (*Zauerveinui*) ant jo kritikos¹⁾ minėtojo augščiausio straipsnio — „Mūsų vargai“. Mačys čia pirmutinis pradėjo kritikuot teip keliamą tuomet į padanges ir garbinamą aušriečių „poeziją“, dažniausiai tyrą tikros poezijos parodiją.

Tame savo straipsnyj jis stengiasi parodyti, kad žmonės iš tokių eilių labai maža naudoteturi.

„ Daug naudingesneis, rašo jis, butu jiems rasztai ruscijos įtalpos, kurie (atkar-toju) pamokytų jūs kovoti su teip nemalonioms įtarmėms dabarnykszczi gyvenimo ir pavojum ekonomizskos kryties, bauginanczios sziądien Europą, o įpacz Lietuvą (noriu sakyti — Lietuvius) Zvilgterkit akyliaus, malonus vyлтаuczei, į musu ekonomizskus ir draugijiszskus prietikius — kokius pamatus ir diegus laimingesnes atėites jus regite Lietuvoje? Ar nepradėsime — ko gero — tikėties stebuklingojo magiszko vandens, kurs atgaivytū musyje gyvastj, kaip daugumas lietuvių lukuriuja? Raszinėdami dykam laike eiles arba rupindamies apie lietuviszkas pravardes, lapines kepures ir tolygius dalykus, o tikrus reikalus gentės ir draugijos palikdami užpakalyje, ar neatsiliksimė vieni sav, bevadauja savo szeszėlius? Ne, jeigu apsiemėm tarnauti draugijai, kalbėkim apie jos reikalus, apie jos vargus ir pilką ritimąsi už buvį, palengvįkim jei tas ristyneis, parodykime kelią — o tada galėsim pasididžiūdami tarti, jogei esame tikrais draugijinjkais ir tėvynaineis. O tūtarpu naujei kilusioji lietuviszka inteligencija ikisziolei vienpusiauja — ir stipriausios spēkos niatlėka savo darbą Berods, labai butu smutna, jeigu dirvoje lietuviszkos tėvynainės necciubėtu balsai poėtu ir giesmininku, bet pripažinti poėzių beveik vienatiniū padaru bestumant pirmyn gentę — bus manding pervirsz įsi-bėgėjes įmilimas ir vienpusiavimas. Poėzija reikalinga, bet dusyk reikalinga — rupinties apie draugijiszką ir ukiszką buvį tautos. O tūtarpu ar daugelis supranta nevat įtarmes lietuvių gyvenimo? Jei kas isz lietuviszkos inteligencijos darbavosi ikisziolei, tai pervis ant poėtiszskos, lingvistiszskos, arkeoliogiszskos ir siaurai-tautiszskos dirvos, o apie paczią draugiją — pamatą visko — nelabai kas rupinos (iszskirent Szliupo rasztus). Tai isz-rodod, lyg Lietuva tai butu koks pauksztis, skrydaujas padangėse, kurj kiekvienas laiko savo pareigą szukauti vardu „Lietuvėle — tėvynėle!“ Derėtu, sako jis gale savo straipsnio, idant skiltys Auszros atsiverstu placziaus dėl svarbesniu rasztu apie draugijos reikalus — antraip ji negalės įtkiti visiems „ir turtingiems ir vargužiams, ir mokįtiems ir nemokįtiems“

Tai yra vienintėlis visoj „Aušroj“ toks kritikos balsas. Be abejonės, jis nebūtų likęs vienintėliu, bet . . . tai jau buvo paskutinis „A-os“ numeris. Nepasisekė jam pakreipti jos į naujas vėžes, ir jis da prieš jos nustojimą išėidinėti, nesulaukdamas patalpinant, matyt, nelabai sutinkančių su redakcijos pa-

¹⁾ Žr. paties Mačio korespondenciją apie tai iš Panemunio — 1885 m. „A-os“ Nr. 12, 397—398 pp.

¹⁾ Žr. 1886 m. „A-os“ Nr. 1 — „Medega ir dvasė“. *Silvatikus* (*D-ras G. J. J. S. isz Gr.*

dakcijos visai nebetalpinti kai-kurių iš jų¹⁾; veikiausiai jau tuomet jis buvo nusprendęs žiūromis savo straipsnių, nusivilęs prašė risti juos „Lietuviškamjam Balsui“, kurį da 1885 m. gruodžio mėn. simpatiška paminėjo savo straipsnyje „Viduržeminė apžvalga“, patalpintam 1886 m. „A-os“ 6 num.. Tik atvykus į Prūsų Lietuvą J. Andžiulaičiui, kuris sutiko su Mačio pažiūromis, ir jam atsistojuos arti „Aušros“ redakcijos²⁾, randame dviejuose paskutiniuose jos numeriuose (5 ir 6) visą eilę Mačio straipsnių ir korespondencijų, kaip antai: „Vaistas nū koleros“, „Isz ukės“ (apie mėsą), „Viduržeminė apžvalga I.“, kurioj jis buvo manęs laiks nuo laiko atsiliepti ant bėgančių lietuvių gyvenimo apsi-reiškimų, ir kt. Visos jo korespondencijos ir straipsniai, patalpinti „Aušroj“, yra saikuojami augščiau minėtuoju saiku, norint ir jo straipsniai, kaip ir apskritai visa „Aušra“, buvo nepritaikinti nė „mokintiems“, nė „nemokintiems“.

Negaliu susitūrėti nepasakęs keleto žodžių ir apie tai, kaip Mačys, tas šalininkas rėmimosi ant reališkų žmonių reikalų, žiūrėjo į maskolių valdžią. „Aušra“, apskritai imant, neužsiėmė politika, bet vis-tik negalėjo ji visiškai izoliuoties nuo įtekės tų politiškių sąlygų, su kuriomis ant kiekvieno žingsnio noroms-nenoroms turėjo susitikti, dėl kurių turėjo būti spauzdinama užsieny, slapta gabenama per sieną ir platinama Lietuvoj. Caro garbinimu, nuolankumu-prieš maskolių valdžią, prašymais, „diplomatų“ keliais ji tikėjosi ką-nors išgausianti. Mačys, norint vėliaus pasidarė aiškiu valdžios priešininku, tais laikais vienok teipgi netoli buvo nubėgęs nuo viešpatavusios „Aušroj“ srovės. Jis mato baurius maskolių valdžios ir jos tarnų darbus Lietuvoje ir, kad giliau įkristų į širdį tikintiems žmonėms jo žodžiai, dievobaimingai sako:³⁾

„... Matai, ką jie (= valdžios tarnai) prasimanė: lietuviszkas knigas nū musu atima, o dūda tokias, kokias nē sziam, nē tam! Regite, žmonės — Lietuwei, ko sulaukēme! Kada visoms gentėms, Lenkams, Žydams, Czigonams, Baszkyrams, Kalmukams ir visiems kitiems (paprastas lietuvių-inteligentų nežinojimas! *Raš.*), vale turėti sav visokių knigū, mums, Lietuviams, nepavelyja nē Dievą garbinti savo prigimtoje prabocziau kalboje. Nū musu atima ir maldaknigės, isz ranku plėszia, norėdami, mus padaryti perkriksztais, persiveltėis.“

Toliaus tęsia jau kaip grynas mūsų dienu konservatistas-klėrikalas, norint į kunigus jis,

¹⁾ Žr. 1886 m. „A-os“ Nr. 5 159 p. — „Gromatnyczia“.

²⁾ Du paskutini „Aušros“ numeriu, galima sakyti, buvo Andžiulaičio redaguojamu.

³⁾ Žr. 1886 m. „Aušros“ Nr. 2, 60—62 pp. — korpsep. iš Paprienės.

kaip augščiau matėme, jau ir „Aušroj“ kritiškai žiūrėjo:

„Lietuwei! melskime Dievą, kad musu valdonai butu iszmintingeshi, kad mus taip nekankjtu ir nevargjtu, melskime cėsorių, kad jis susimylētu ant musų nelaimingos Lietuvių gentės ir daleistu mums turėti saviszkias knigas, spauzdintas tomis literomis, ant koku skaitydavo musu tėvu tėvai ir kurias pasventino pati bažnyczia, nēs jau nū szimtu metu bažnytinės knigos spauzdinamos tiktai musiszkėmis o ne maskoliszkomis literoms. Mes, Lietuwei, kurie mokame už visus vėriausie padūtks cėsoriui ir nēkada nēprasikaltome nē priesz Dievą, nē priesz vyriausybę, galime teip pat kaip Žydai, Totorei, Kalmukai ir kiti *nedaverkos*, (Mano kursyvas. *Raš.*) reikalauti, idant mums pavelytu turėti saviszkas lietuviszkas knigas, ant kuriu mes garbintumēme Dievą ir kuriose rastumēme žinias apie gaspadorystę, visokj apsiėjimą ir apie tai, kas dedasi ant szvietu...“

Remdamos ant ekonomiškų žmonių reikalų, pats kilęs iš ūkininkų sluogsnio ir kiekvienam žingsnyje su juo susitinkdamas, o neturėdamas išdirbtų gilesnių mokslo pažiūrų, jis buvo persiėmęs to sluogsnio psichika ir buvo jo reikalų atstovu ir užtartytoju, kaip beveik ir visi, jo keliu nuėjusieji, aušriečiai.

V. Kapsukas.

Redakcijos pasergėjimas.

Mēs dar pernai buvome užmanę trečiąjį V-po numerį (visą ar jo dalį — kaip galima bus) pašvesti kasmet „Aušros“ laikams, norėdami tokiu būdu prisidėti prie greitesnio apšvietimo mūsų judėjimo pradžios. Mūsų užmanymas atrado, matyt, pritarėjų — ir, ačiu K-ui, J. Bkp. ir V. Kapsukui, mums pasisekė ir šįmet Nr. 3 teipgi pašvesti „Aušros“ gadynei.

Kadangi prisiųstieji raštai apie „Aušros“ gadynę užėmė visą šitą Nr., todėl prisiėjo visus kitus paprastuosius V-po skyrius šitame numeryje visai apleisti.

Aukos „Varpo“ ir „Ūkininko“ reikalams 1904 m.

Petrapilietis	50 rub.	= 108,00 mk.
J. S.	25 r.	
Iš. O.	20 r.	
Kyšis	25 r.	
A. B. P.	26 r.	= 96 rub.
A. B.		11,22 mk.
„Podatek z Litwy“	22 r. 20 k.	= 47,95 mk.
Berlyniškis	25 r.	
J. J.	25 r.	= 50 rub.
		iš viso 482,02 mk.

10. III. 04.

M. Saunus.

TURINYS.

„AUŠROS“ GADYNĖ. Kelios naujos žinios iš „Aušros“ gyvenimo p. K-as. J. Šliupo pasiuntinytė Varšuvoje p. J. Bkp. Jonas Mačys — Kėkštas I. p. V. Kapsukas. — Redakcijos pasergėjimas. — Aukos „V-po“ ir „Ūk-ko“ reikalams 1904 m. —

Redakcijos ir Administracijos adresas: M. Saunus, Tilsit, Ostpreussen, Fabrikstrasse 27.

Atsakomasis Redaktorius: J. Lapinas. — Spauzdinta pas Otto v. Mauderode, Tilžėje.